

EGGO

Humanistisch Opleidings Instituut
BIBLIOTHEEK
Postbus 797 3500 AT Utrecht

JUNI 1987

MAANDBLAD VAN DE HUMANISTISCH GEESTELIJKE VERZORGING BIJ DE KRIJGSMACHT

In dit
nummer o.a.:

• Oefening Pantserstorm • Meer geld voor defensie? • Multatuli en de twijfel als levenshouding • Van der Louw als bondscoach • Soloseks • Vrouwendienstplicht • Dag tegen het Racisme • GV in de krijgsmacht: keiharde noodzaak • Broeden op een wolk • Popplaten

Abonnementsprijs f 15,- per jaar, te storten op postbankrekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistisch Geestelijke Verzorging te Zeist. Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Jan den Boer, Wim Heij (voorzitter),
Tineke Hundling, Wim Reinders,
Hans Schonk, Frank Spoelstra.

Vaste medewerkers:

Klazien van Brandwijk-Wiltjer, Ellen Broshuis, Adriaan Bijl, Theo Carree, Arend van Dam, Gerard van Erkelens, Karen Heij, Sietse van der Hoek, Pieter de Jager, Jan Kooijman, Willy Lohmann, Frits Maas, Len Munnik, Leo van Opzeeland, Tom Pauka, Rien Robijns, Karel Roskam, Paul Rutten, Klaas Soesbeek, Jan Stoof, Frans Wermer, Hans van Wissen.

Eindredactie en vormgeving:

Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Oranje Nassaulaan
71, 3708 GC Zeist, tel. 03404-14436.

Inhoud

Oefening Pantserstorm	2
Popplaten	5
Multatuli en de twijfel als levenshouding	6
Meer geld voor defensie?	8
Soloseks	10
'Malcolm'	12
Albert Einstein	15
Lezers schrijven	16
Gedicht/EGO-puzzle/Bericht	17
GV in de krijgsmacht	18
Broeden op een wolk	22
Dag tegen het Racisme	23
Van der Louw als bondscoach	24
Vrouwendienstplicht	25
Boeken	26
Willy Lohmann	28

Foto's: voorpagina Wim Heij en pag.
21 Gerard van Erkelens

EGO houdt het scherp voor je
in de gaten

Oefening Pantserstorm

**„In die veertien dagen word je zowel
lichamelijk als geestelijk geweldig afgemat”**

De A-compagnie van het 45e Painfbat in Steenwijk is net enkele dagen terug van de, voor vele infanteristen gevreesde, oefening Pantserstorm. De oefening, een keiharde training in het overleven, vond plaats in en om Roosendaal en stond onder leiding van commando-kapitein Derksen. Raadsman Wim Heij sprak voor, tijdens en na afloop van deze oefening met twee soldaten uit deze compagnie, t.w. Jheroen Diekstra en André Huizer. Zowel Jheroen als André behoorden zeker niet tot de fysiek-sterkten van hun onderdeel, toch volbrachten zij de oefening. Een peuleschil was het geenszins, een onmogelijke opgave evenmin. Wat het wel was? Gewoon oefening Pantserstorm.

Vorbereiding

Volgende week beginnen jullie aan Pantserstorm. Hoe zag de voorbereiding er, tot nu toe, uit?

André: Voorlichting, in de zin van het programma doornemen, hebben we nog niet gehad. Dat staat de laatste dag voor het vertrek op het programma. Voor wat betreft de fysieke voorbereiding hebben we de laatste weken wel wat extra gedaan: touwklimmen, op-

Jheroen: Ik zal proberen zo veel en vooral zo lang mogelijk in de luwte te blijven. Ik weet wat ik fysiek kan en niet kan, ik ken mijn beperkingen. Toch ben ik heel benieuwd hoe ik mij onder extreme omstandigheden weet te houden.

André: Gemengde gevoelens. Ik ben er al geruime tijd toch een beetje benauwd voor en zal, alleen al daarom, blij zijn als het achter de rug is. Ik zie er gewoon tegenop. Ik reageer nogal snel op stress en dat schijnt daar aan de orde van de dag te zijn.

„Het kipslachten zie ik helemaal niet zitten.”

drukken, marsen, enz. Ik denk dat het voldoende is. Ik ben er wel blij om dat we er flink tegenaan zijn gegaan, ook al was ik soms knap moe na een mars van twintig kilometer. Je moet er niet aan denken dat je er zonder een dergelijke voorbereiding naar toe zou gaan.

Jheroen: Ik heb, jammer genoeg, niet het hele programma mee kunnen maken, iedere keer kwam er wel weer iets tussen. Ik vraag me overigens wel af of er niet een groot verschil is tussen de voorbereiding hier en de werkelijkheid. Sowieso al de afwezigheid van stress tijdens de voorbereiding. Bovendien stap je hier bij terugkomst, lekker onder de douche; daar moet je gelijk weer klaarstaan voor het volgende onderdeel.

Hebben jullie iets gehad aan de ervaringen van de oudere lichten?

Jheroen: Allemaal indianenverhalen. Als je ze hoort waren ze allemaal ijzersterk geweest en niet stuk te krijgen. Wat ook opvalt is, dat naarmate je langer met ze praat de afstanden steeds groter worden.

André: je hebt er helemaal niets aan. Integendeel. Het enige wat ze doen is bang maken.

Met welke instelling gaan jullie er naar toe?

Waar zien jullie het meest tegenop?

André: Voor mij ligt dat niet zozeer bij het touwklimmen of de klimtoren, maar veel meer bij het marsen. Daar zie ik tegenop. Tijdens een voorbereidingsmars van zo'n twintig kilometer was ik puur kapot. En toch was ik er uitgerust aan begonnen. Daar ontbreekt het natuurlijk ten enenmale aan wanneer je aan de eindoefening gaat beginnen. Jheroen: Het kipslachten! Dat zie ik helemaal niet zitten.

Jheroen Diekstra

De laatste 3 km van de eindoefening: het sjouwen met een brancard

Bovendien komt er nog bij dat ik de zin er totaal niet van inzie.

De tweede week

Donderdagmiddag, in de tweede week, spreek ik opnieuw met André en Jheroen. Weliswaar is de oefening vanwege de vrije dagen rond Pasen iets ingekort (de dag vaarschool is van het programma geschrapt), maar toch begint de vermoeidheid zich op de gezichten van de beide doordouwers af te tekenen. Ze zijn moe, hondsmoe. Vanavond begint het sluitstuk van Pantserstorm: Veertig kilometer lopen, waarvan de eerste acht kilometer bestaat uit een geforceerde mars en de laatste drie kilometer uit het sjouwen met een brancard.

De geslachte kippen worden klaargemaakt voor consumptie

Jullie gingen met een verschillende instelling naar deze oefening. Hoe is het tot nu toe gegaan?

André: Het gaat op dit moment nog redelijk goed. De stress, waar ik zo benauwd voor was, is echt meegevallen. Alleen op de eerste dag van de eerste week lieten de commando's even zien wie het de komende weken voor het zeggen zouden hebben. Ze gaan er waarschijnlijk vanuit dat degenen die er komen geen of weinig zin hebben. Ik denk dat ze dat, wat ons betreft, in de loop van de week wel is meegevallen. Daardoor is hun benadering ook wat welwillender geworden.

Jheroen: Ik heb me redelijk koest kunnen houden ten opzichte van de uitlatingen van de commando's. Ook ben ik er behoorlijk in geslaagd een weg te vinden tussen enerzijds niet alle reserves aan te spreken, niet alles uit de kast te gooien, zonder dat dat anderzijds ten koste gaat van de andere leden van de groep waar ik deel van uitmaak.

Hoe waren de ervaringen met de onderdelen waar jullie tevoren het meest tegenop zagen?

André: Ik zag erg op tegen het loopwerk, in het bijzonder de marsen. Eigenlijk moet het ergste nog gaan beginnen. Alleen gisteravond hadden we een exfiltratie, dat was pittig. Liepen ook nog verkeerd, kwamen als laatste binnen, maar het ging net. De stress hier, zag ik ook tegenop, kan ik redelijk hanteren, mede dankzij wat goede adviezen van een ex-Garde Jager die ik ontmoet heb. Tegen de eindoefening, vanavond en vannacht, blijf ik nog steeds erg opzien. Jheroen: Alles was behoorlijk zwaar. Het kipslachten is mij van alles, tot nu toe, nog het zwaarst gevallen. Weliswaar heb ik die kip zo weinig mogelijk aangeraakt, maar toch.... Het is het

André Huizer

idee. Het ene moment staat die kip nog te kakelen en twee tellen later is het beestje er geweest. Dat was toch een gewaarwording.

Terugblik

Direkt de maandag na Pantserstorm vond het derde, en laatste, gesprek plaats. Ik was heel benieuwd in welke mate de zware eindoefening de beeldvorming over de gehele oefening Pantserstorm, voor André en Jheroen, had beïnvloed.

Hoe kijken jullie in z'n algemeenheid terug op de oefening?

André: Het was een zware oefening. Je zag er tegenop, je had legio verhalen gehoord, maar toch, terugkijkend, durf ik, zonder grootspraak, te zeggen dat hij is meegevallen. De sfeer in de compagnie was goed, echt goed. Zelfs de zondagavond voor we naar Roosendaal gingen was er een toffe stemming. Het hele weekend was je er mee bezig geweest, dan moet je terug en dan tref je een fijne sfeer aan op de compagnie. Dat was een enorme opsteker.

Jheroen: In die veertien dagen word je zowel lichamelijk als geestelijk geweldig afgemat. Toch vond ik de oefening

„De sfeer in de compagnie was heel goed.”

op zich een flop. Het doel is dat je leert overleven met je groep wanneer je afgesneden bent van eigen troepen. Ik geloof er niets van dat je de dingen die je daar geleerd hebt ook daadwerkelijk in de praktijk kunt brengen. Een andere doelstelling is het verbeteren van de sfeer in de groep. Nu die is goed of die is niet goed. Maar dat hij door Pantserstorm zal verbeteren daar geloof ik niets van. Door één van de instructeurs werd gesteld dat Pantserstorm laat zien wie wie werkelijk is. Zo in de geest van: jongens met een grote mond op de kazernes branden hier bijvoorbeeld af, ter-

wijl anderen juist wat laten zien, jongens van wie je het niet zou verwachten. Onzin. Dat weet je natuurlijk al lang van elkaar. De eerste weken heb je dat nog niet door, maar na zes maanden met elkaar te hebben opgetrokken heb je daar Pantserstorm niet meer voor nodig.

Grenzen verleggen

Een van de belangrijkste oogmerken van deze oefening is je meer te laten doen dan je denkt te kunnen. Grenzen verleggen. Lukte dat?

Jheroen: Je loopt door terwijl je pijn hebt; je bent kapot, maar toch moet je er nog een touwbaan achteraan doen; het eten is matig, zou je anders laten staan, maar nu eet je het op. Waarom? Het is Pantserstorm. Maar of dat nu echt betekent dat je grenzen hebt leren verleggen? Ik weet het niet. Het zou ook kunnen wijzen op het feit dat je flexibeler bent, al naar gelang de omstandigheden.

André: Ik had me ingesteld op die eindmars en die heb ik uitgelopen. Daar was ik blij om. Maar ik ben mezelf niet tegengekomen. Over die klimtoren

„Het werd zichtbaar dat kaderleden ook mensen zijn.“

dacht ik van te voren: dat doe ik wel even. Sta je evenwel boven, dan krijg je toch het zweet in je handen en wil je maar wat graag naar beneden. Is dat grensverleggend bezig zijn?

Jheroen: Het zijn nieuwe situaties waarin je geplaatst wordt en je weet niet hoe je je zal gaan gedragen. Het hele leven is een leerproces waarin je je keer op keer moet instellen op nieuwe situaties. Ook in die zin voegt Pantserstorm daar niet zo veel nieuws aan toe.

Hoe was de medische begeleiding?

André: Ik ben niet bij een arts of hospik geweest en zou er niets over kunnen zeggen.

Jheroen: Ik ook niet. Wel heb ik van jongens uit de compagnie gehoord dat het maar matig was. Jongens, waarvan ook wij vonden dat er iets serieus mee aan de hand was, moesten van de arts toch gewoon mee doen. Een dag later kregen ze dan wel Smev (mutatie vrij van sport, marsen, exercitie en velddienst; W.H.). Het leek erop dat de arts de eerste keer dacht: wanneer het echt ernstig is dan komt die snuiter wel terug. Ik begrijp best dat een arts van de gedachte uitgaat dat soldaten per definitie proberen met smoesjes onder dingen uit te komen. Maar het is nu juist zijn vak en zijn taak om dat te onderkennen. Alleen dan voorkom je brokken.

Het kipslachten was voor Jeroen een probleem. Voor jou ook, André?

André: Ik kreeg een raar gevoel van binnen, begon te kokhalzen toen ik het beestje moest leeghalen. Ik kon dat gewoon niet opbrengen. Uiteindelijk heeft

die commando-instrukteur het voor mij gedaan. Ik heb dit eens gedaan, maar nooit meer.

Instrukteurs

Hoe hebben jullie de commando-instrukteurs ervaren?

Jheroen: ik vond ze reuze meevallen. Wanneer ze iets uitlegden vond ik het normale lieden, niet veel anders dan instrukteurs op de kazerne. De praatjes die ze hielden waren alleen veel beter onderbouwd dan je op de kazerne veelal meemaakt. Ze wisten in ieder geval waar ze het over hadden. Wanneer ze corrigerend optraden waren het ineens heel andere kerels, vooral tijdens oefeningen sloegen ze soms helemaal door.

„Ook sergeanten waren benauwd voor de klimtoren.“

Dan vond ik het zielige mannetjes, met name door het gevloek en verschrikkelijk seksistisch taalgebruik. Dat stond me geweldig tegen.

André: Ze zijn mij ook meegevallen. Eén keer heb ik een grote mond gehad, dat was al. Wat ik ook plezierig vond was niet alleen dat je wat aan ze kon vragen, maar dat je ook antwoord kreeg. Ze weten wel wat, dat is zeker. Op momenten dat ze lollig meenden te moeten zijn werden ze vervelend. Vooral die jonge commando's waren echt heel irriterend in hun uitlatingen. Dit in tegenstelling tot de oudere kaderleden. Wij hadden nogal wat te maken met een sergeant-majoor, maar daar hoorde je nauwelijks een onvertogen woord van. Net zo min overigens als van de kapitein Derksen, de leider van de oefening. Die zijn wat ouder, hebben het geschreeuw en gevloek ook niet nodig om je toch wat te laten presteren.

Het aksent ligt op het oefenen van de groep. Werden de groepscommandanten erg gestressed?

André: De groepscommandanten konden aardig met de stress omgaan. De

plaatsvervangers hadden het soms weleens wat moeilijk. Zijn het ook wat minder gewend. Onze groep had geen sergeant. Een soldaat moest als groepscommandant optreden en die deed dat uitstekend. Hij kreeg na afloop van de oefening complimentjes van de commando's.

Jheroen: Ik vond de stress voor de groepscommandanten ook nog wel meevallen. Het scheelt natuurlijk ook heel veel hoe de verhoudingen tussen sergeanten en groepen is. Binnen onze compagnie is dat gewoon goed te noemen. Daardoor kregen de groepscommandanten betrekkelijk weinig bemerkingen.

Voldoening

Was er ook nog iets wat je leuk vond?

André: Ik heb er weinig leuks aan kunnen ontdekken.

Jheroen: Leuk is niet het juiste woord. Wat ik wel apart vond was dat ook het beroepskader er doorheen kwam te zitten. Ook sergeanten waren benauwd voor de klimtoren, zagen af tijdens de speedmars, voelden zich in bepaalde situaties net zo onzeker als een soldaat, enz. Daardoor werd zichtbaar dat kaderleden ook mensen zijn. Ik denk dat zoiets heel goed is en dat dat de verhoudingen voor de rest van de diensttijd alleen maar ten goede zal komen.

„De commando-instrukteurs vond ik reuze meevallen.“

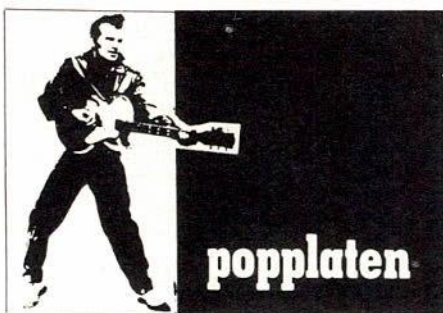
De slotvraag. Is er voldoening bij jullie over het halen van de oefening?

André: Tijdens de oefening dacht ik meermalen: waar ben ik mee bezig. Toen ik klaar was, was ik blij, hardstikke blij dat het afgelopen was en dat ik het gehaald had. Juist omdat ik er zo tegenop had gezien en me er zo druk over had gemaakt.

Jheroen: Voldoening is niet het juiste woord. Je bent er met tegenzin aan begonnen, dus kun je er ook moeilijk voldaan op terugzien. Natuurlijk vond ook ik het prettig dat ik het fysiek aan kon en dat ik het kon volbrengen. Ik moet er niet aan denken dat ik als mutant de oefening Pantserstorm had moeten uitzitten. Ik bedoel in het geheel niet dat mutanten mietjes zijn hoor. Maar je draait een oefening of je doet er niet aan mee. Tijdens Pantserstorm is het echter zo, dat ook al heb je Smev je toch aanwezig moet blijven. Op zo'n manier is er natuurlijk aan een oefening geen aardigheid.

Bedankt voor het gesprek.

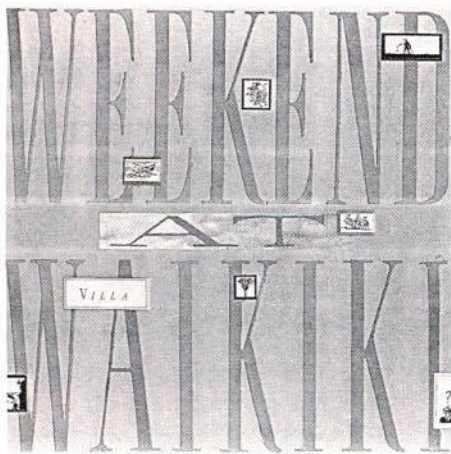
Wim Heij

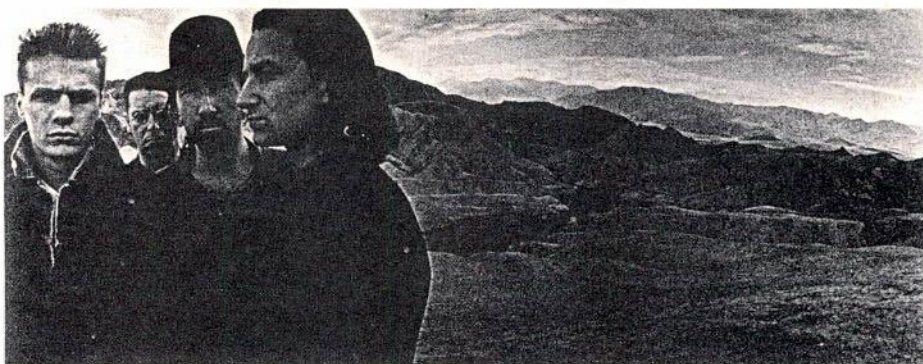
Weekend at Waikiki - Villa

Er wordt vaak beweerd dat iedere pop-recensent een mislukte muzikant is. Het is niet aan mij om voor anderen te spreken, maar deze uitspraak is zeker wel op mij van toepassing. Twee optredens met Billy en de Bofkonten, meer zat er voor mij als gitarist niet in. Over deze band valt verder niet veel meer te melden, behalve dat we er twee leden van terug vinden in het Friese Weekend at Waikiki. En deze band heeft zojuist haar tweede mini-lp afgeleverd. Wederom een mini-lp, om op deze manier de drempel tot aanschaf van plaatwerk van een onbekende Nederlandse band zo laag mogelijk te houden.

Na het verrassende debuut 'Perfect punishment' geeft Weekend at Waikiki blijk van haar ontwikkeling op de opvolger 'Villa'. Het geluid is nog voller, krachtiger, wat op zich niet verwonderlijk is met een bezetting van 7 man. Zonder in één grote brij te verzanden, zorgen twee gitaren, een synthesizer, percussie en marimba (in welke andere band vind je nog meer zoiets?) ervoor dat, waar nodig, ieder gaatje wordt op

gevuld. Tevens zijn de composities sterker geworden. Tel daar dan nog eens de grote scheur van zanger Thijs Helfrich bij op en je krijgt een volstrekt eigen geluid, wat een prachtig geheel vormt. 'Villa' bevat zes nummers, waarvan 'The valley' reeds op single is verschenen. Niet van deze wereld is de orkestrale epiloog van dit nummer. Schitterend! Ook in de andere nummers weet de groep te overtuigen, met name 'The shore' bevalt mij in hoge mate. Het moge duidelijk zijn, Weekend at Waikiki verdient meer aandacht dan het krijgt

U2: The Joshua tree

en ik wil nu al voor volgend jaar een weekend reserveren.

U2 - The Joshua tree

Een joshua tree is een boom die genoemd is naar de bijbelse figuur Jozua. Deze Jozua leidde het Joodse volk naar het beloofde land, na de dood van Mozes. Net als bij hun vriendjes de Simple Minds, zijn er bij U2 vele religieuze associaties te vinden. Ik weet niet meer wie het was, Bono of Jimm Kerr, die tijdens een live optreden in een microfoonstandaard klom en zijn beide armen uitspreidde. In ieder geval zouden ze het allebei gedaan kunnen hebben. Niet dat U2 op de nieuwe elpee aan geloofsbelijdenis doet, ze geven eerder blijk van vertrouwen in zichzelf. En dat is niet meer dan terecht.

Na het jeugdige enthousiasme van de eerste drie elpees, sloeg U2 met 'The unforgettable fire' een nieuwe weg in, die van volwassen popsongs. Met 'The Joshua tree' gaat de groep op deze weg verder en weet daarbij tot ongekende hoogten te komen. De ene song is nog mooier dan de andere en de nummers zijn sterk afwisselend. Het met mondharmonica verlichtigde 'Trip through your wires', de op een bezoek van Bono met z'n vrouw Ali aan Nicaragua en El Salvador gebaseerde 'Bullet the blue sky' en 'Mothers of the disappeared', het onheilspellend beginnende 'Exit', ze getuigen allemaal van grote klasse. En dan heb ik de andere juweeltjes van deze elpee nog niet eens genoemd. Een nummer is nog wel het vermelden waard. 'One tree hill' is geschreven naar aanleiding van de dood van Greg Carroll, aan wie de gehele elpee is opgedragen. Deze vriend van de groep werd begraven op 10 juli 1986. Inderdaad, precies 1 jaar later staat U2 in de Kuip. Reken maar dat het dan een heel groot feest zal worden, met het beste wat de popmuziek op dit moment te bieden heeft.

The Chills - Kaleidoscope world

Het afgelopen jaar traden in Nederland in het alternatieve circuit verscheidene bands uit Oceanië op. Daar min of meer bekende bands als The Triffids, The saints, The Feelies en Died pretty zijn hier ondanks hun goede optredens en plaatwerk om onduidelijke redenen slechts geliefd bij een select publiek. Zo

ook de Nieuw-Zeelandse groep The Chills. In januari waren ze nog op de concertpodia te bewonderen en hierdoor ging de reeds uitgebrachte elpee 'Kaleidoscope world' eindelijk (hoewel nog in geringe hoeveelheden) over de toonbank. Van deze plaat krijg je echt kippevel, en laat dat nu juist de Nederlandse vertaling van de groepsnaam zijn. Vooral het titelnummer en 'Pink

frost' zijn van een zo onbeschrijflijke schoonheid, dat je er haast tranen van in je ogen krijgt.

De belangrijkste man, Martin Philips, is de enige die de 9 verschillende bezettingen van de groep sinds 1980 overleefd heeft. Hij schrijft de meeste songs en is tevens de zanger. Met zijn onopvallende stem zingt hij de meest uiteenlopende nummers. Van het lieflijke 'Satin doll' tot 'Flame thrower', het laatste nummer van de plaat. Hierin gaan the Chills, voordat het te laat is, volledig uit hun dak. Dit levert nu niet direct het meest inspirerende nummer van de plaat op, maar voor het overige valt er heel veel te genieten op 'Kaleidoscope world'.

Evert van Dijk

als looper zijn soldaten de
meest gewaardeerde
pionnen

Multatuli en de twijfel als levenshouding

De jeugd moet zich oefenen in het bepalen, luidt één van de eerste Ideeën van Multatuli.

Ik heb dat idee vroeger niet goed begrepen. Wat bedoelde Multatuli daarmee? Bedoelde hij dat de jeugd zich moest oefenen in het bepalen van een standpunt?

Nou, ik had mijn mening al snel klaar. En als Multatuli dat bedoelde, waarom schreef hij dat dan niet zo op. Oefenen in het bepalen... bepalen van wat? Ongetwijfeld had het iets met afperken te maken. Want wanneer bepaalde men? Als men een stukje land had veroverd en wilde tonen dat dat eigendom geworden was.

Veel later heb ik de schoonheid van deze zin gezien.

Bepalen is meer dan het klaar hebben van een mening, het is ook meer dan afperken. Het omvat iets van richten, nadenken en pas dan formuleren en daar naar handelen.

De jeugd moet zich oefenen in het bepalen, lees ik nu meer bij wijze van motto, teneinde zich een levenshouding eigen te maken. Pas een keuze maken nadat je het van alle kanten hebt bekeken, maar dan ook de consequentie trekken van die keuze.

Keuze

Het is merkwaardig.

Ik schrijf dit artikel de dag nadat ik in De Balie in Amsterdam W. F. Hermans had beluisterd die daar een lezing gaf. Voor de ingang van De Balie stonden enkele demonstranten die Hermans uitmaakten voor 'racist', omdat hij een paar jaar geleden een bezoek heeft gebracht aan Zuid-Afrika. Toen ik naar binnen wilde, werd ik ook voor racist uitgescholden. Ja, ik was daar wel kwaad over, maar ik haalde m'n schouders op. Opeens keek ik over mijn schouder wie mij eigenlijk uitschold. Verrek, dat was x met wie ik op de middelbare school had gezeten. Ik herinnerde mij hem als iemand die altijd debatteerde, altijd oprecht begaan was met het deprimerende lot van de mensen. Ik zag weer voor mij hoe hij in de aula van onze school een emotioneel betoog hield over de honger in India, want dat speelde toen al en ik begreep niet – maar vond het wel heel mooi – waarom één van de docenten hem na afloop moest troosten, want hij had zichzelf aan het huilen gemaakt.

Ongetwijfeld was hij nu ook begaan met het lot van hen die lijden onder het Apartheidsregime in Zuid-Afrika. Misschien meer nog dan ik voelde hij zich betrokken met wat daar gebeurde. Maar toch vond ik het fout wat hij daar deed. Ik overwoog nog even: zou ik naar hem toe gaan en vertellen hoe ik er over

denk en waarom hij volgens mij een verkeerde keuze heeft gedaan door zo agressief te demonstreren tegen Hermans? Maar het kon niet meer. We moesten naar binnen. De oefening in het bepalen had bij hem een andere uitkomst gegeven. Ofschoon we dezelfde opleiding hadden genoten, had hij zich tot een andere persoonlijkheid ontwikkeld. Maar hij was er tenminste één.

Mens-zijn

De roeping van de mens, is mens te zijn, schreef Multatuli. Het is ook zo'n uitspraak die ik op het eerste gezicht niet begrijp. Je bent toch mens, hoe kun je je daar nu ook toe geroepen voelen? Maar al op de middelbare school werd deze leus verklaard. Mens-zijn – het klinkt nu als een begrip uit de geitenwollen sociologenwereld – duidde de leerkracht als menselijk-zijn. Je roeping, de taak die je in de wereld hebt, is er een die gebaseerd is op de norm van onze christelijke beschaving. Mens-zijn betekent dat je je niet moet verlagen tot dierlijk gedrag, tot onfatsoen.

Nogmaals: zo duidde de leerkracht het.

Ik had daar moeite mee.

Zo Christelijk beschaafd vond ik die Multatuli niet. In een van z'n Ideeën vertelt hij dat hij iemand in de Nes in Amsterdam tijdens een voorstelling had geslagen; hij wilde eveneens keizer van Insulinde worden en tevens staat ergens in een brief dat hij voor een degelijke bewapening is om de orde te handhaven.

Aan de andere kant hoorden we in de klas ook hoe goed die Multatuli was. Dat hij de weesjes in Amsterdam een keer op limonade trakteerde en dat hij voortdurend heldendaden verrichtte. Een typische negentiende-eeuwer. Die roeping om mens te zijn – Multatuli zegt het als een stelling.

Ook de ware betekenis daarvan heb ik pas later begrepen. Of laat ik het anders zeggen: ik heb later pas begrepen dat die stelling iets onontkoombars heeft. Het is nu voor mij meer iets in de geest van: wat je ook doet, realiseer je dat je dat als mens doet en dat je daarvan de consequenties moet dragen. Het is ook weer die roep om persoonlijkheid, goedbeschouwd.

Persoonlijkheid

Als je het leven van Multatuli zelfs oppervlakkig bekijkt, dan krijg je het beeld van een merkwaardige, vaak verwarrende persoonlijkheid. Maar wel een persoonlijkheid. Iemand met een bepaalde manier van leven. Een paar keer verliest hij al zijn geld aan de goktafels in Spa om maar eens een voorbeeld te noemen. Hij dacht werkelijk dat hij een systeem had gevonden om snel geld te verdienen. Hij was roekeloos.

Een korte samenvatting van zijn leven, geeft helemaal een vreemd beeld, maar toch niet erg onrechtvaardig. Hij wilde een bijzonder gymnasiast zijn op het Barleaus. Hij mislukt daar. Zijn vader vraagt hem mee te gaan naar Indië. Multatuli gaat erheen. Wordt daar verliefd op een rooms meisje. Het huwelijk gaat niet door want de schoonvader vindt hem niet serieus genoeg, terwijl hij zich nog wel tot het roomse geloof had laten bekeren. Opeens vertrekt hij, wenst ergens een baan bij het Binnenlands Bestuur. Hij zit dan vol progressieve ideeën en raakt dus in konflikt. Als hij in Nederland op verlof is, maakt hij er een bende van. Desondanks zoekt hij naar zijn talenten teneinde die uit te buiten. Hij gaat terug naar Indië. De zaak Lebak vindt dan plaats. Multatuli zet z'n bestaan weer in. Hij verliest wederom. Keert terug en schrijft de Haveelaar. Hij is ervan overtuigd dat hij daarmee een verpletterende indruk zal maken, maar ook dat valt tegen. Multatuli geeft niet op. Hij schrijft z'n ideeën, probeert overal invloed uit te oefenen, maar nooit is het, of wordt het, zoals hij zich had gedacht.

Zes jaar voor zijn dood schrijft hij: „Als 't leven een schaaftpartij was, zou ik zeggen: ik geef de partij op!” De laatste jaren van zijn leven besteedt hij aan het corrigeren van z'n oude werken. Zelf iets schrijven doet hij niet meer.

Eduard Douwes Dekker (Multatuli) omstreeks 1875

Waarheid

De persoonlijkheid van Multatuli is er een van iemand die steeds plotselinge beslissingen neemt. Hij is *grillig* – misschien komt dat wel door zijn zoeken naar waarheid. Die had hij namelijk lief boven alles. Hij wilde de waarheid van Lebak naar boven halen, de waarheid van zijn jeugd in Woutertje Pieterse – en hij begreep dat de literatuur een goed middel was om die waarheid naar boven te halen, althans hij besefte dat hij door middel van de literatuur een *beeld* kon geven van de waarheid dat nauwkeuriger was dan de waarheid die opdoemt op grond van feiten. Hij schreef: „Misschien is niets geheel waar, en zelfs dat niet.”

Hij voelde aan dat waarheid een probleem oplevert vanwege de grote stelligheid, de onontkoombaarheid. Daarom zitten er in zijn 'waarheden' ook altijd twijfels ingebouwd. Hij draaide de zaak vaak welbewust om; niemand is bij hem daardoor groot – grote woorden bestonden er dan ook niet voor hem. De andere kant, die juist op de helft van de vorige eeuw zo vaak welbewust niet

werd getoond, wilde hij laten zien en de status quo van feiten en meningen wilde hij openbreken door de twijfel. Ikzelf vind Multatuli iemand met een markante ironische levenshouding, waarin waarheid en twijfel nauw verbonden zijn. Naar mijn smaak zijn waarheid en twijfel eerder elkaars tegenstellingen dan aan elkaar verwant, en daarom zit er iets paradoxaals in het werk van Multatuli. Met grote stelligheid, zo zou je kunnen zeggen, verkondigt hij het nut van de twijfel.

Inspirerend

Wat is het toch waardoor auteurs zich steeds weer door Multatuli geïnspireerd voelen?

Ongetwijfeld is het zijn inspirerende manier van schrijven. Zijn romans en zijn ideeën zitten vol gedachten, overwegingen en konklusies. Daarbij had hij een speelse humor en bedreef hij de satire als geen ander, vooral in die tijd. De satire heeft als kenmerk dat het vergroot wat klein is, verkleint wat groot is en meestal is het paradoxaal omdat ook hier weer een waarheid wordt omge-

keerd en absurd gemaakt.

Maar meer nog dan zijn manier van schrijven, vermoed ik dat je geïnspireerd wordt door de *mentaliteit* van Multatuli. Hij dwingt je iedere keer tot het innemen van een standpunt. Ikzelf vind bijvoorbeeld niet alle ideeën meer scherpzinnig. Als hij ergens in zijn ideeën zegt: „Wanneer ge een individu hoort spreken over principes... wees voorzichtig”, dan doet mij dat al clichématig aan; mijn wantrouwen ten aanzien van het menselijk gedrag is inmiddels al zo groot dat dat niet onderstreept wordt als ik zo iets van Multatuli lees. Maar het is het hele scala van Multatuliaanse uitingen die zo boeiend zijn. Waar heeft Multatuli zich niet over uitgesproken. Over werkelijk alles heeft hij zijn mening gegeven, zijn gedachten geformuleerd en soms zelfs geprobeerd oplossingen te geven.

Het verzameld werk alleen al doorbladerend geeft je een schitterend beeld over die vorige eeuw. Een eeuw waarin de kerk nog een grote macht had, de koloniale politiek een uitbuitend karakter, en er was nog overal armoede. Marx was er net (Multatuli vond hem geen groot denker) en Freud ontwikkelde zijn psychoanalyse. (Freud had overigens een grote waardering voor Multatuli.) Het kapitalisme tierde welig. Konservatieven en liberalen streden om de macht.

Zijn er nog Multatuli's?

Zijn er nog schrijvers die zich overal over durven uitspreken en een eigenzinnige mening hebben? Schrijvers die niet de literatuur op de eerste plaats stellen, maar een mentaliteit?

Ach, echt somber ben ik hierover niet gestemd. Aan kritische geesten heeft Nederland geen gebrek. Ik meen dan ook dat de invloed van Multatuli zich heeft uitgestrekt over onze kolumnisten en sommige van onze schrijvers. Hugo Brandt Corstius, alias etcetera, heeft iets van Multatuli, maar ook W. F. Hermans. Misschien die wel het meest. Karel van het Reve komt ook dicht in de buurt.

Het is natuurlijk niet vreemd dat de mensen die ik nu noem ook alle drie over Multatuli hebben gepubliceerd. Het zijn ook alle drie geesten die datzelfde paradoxale van Multatuli hebben; die er behagen in scheppen de zaak eens om te keren en die er ook niet voor terugdeinzen om de boel eens op de hak te nemen of te overdrijven. Net als Multatuli zijn het vaak moralisten, en net als Multatuli gebruiken zij de literatuur om te overtuigen. Het zijn alle drie twijfelaars – in die zin dat zij ook niets voor waar aannemen – en zelfs dat niet. Daarin verschillen zij van mijn oude klasgenoot x die er vast van overtuigd is dat W. F. Hermans een racist is. Die x, die twijfelt niet.

Theodor Holman

(Overgenomen uit de *Humanist* van februari 1987)

Meer geld voor defensie?

Prima, maar dan wel voor milieudefensie

Bijna iedereen is zich wel bewust van de militaire dreiging uit het Oosten en wil zich daartegen beschermen. Maar mensen zijn zich lang niet zo bewust van de gevaren die het milieu bedreigen. Terwijl die bedreiging op dit moment zeer ernstig is.

Daarom moet er niet steeds meer geld voor bewapening worden uitgegeven, en dat geld moet dan ten goede komen aan een gezonder milieu. Dat is in grote lijnen de opvatting van een groep dienstplichtigen die hun vormingsdagen doorbrachten op het Coornherthuis. Met vier van hen: Aart Jan van Essen, Erik Sambros, Juan Plijnaar en Maarten Asberg had raadsman Wim Reinders later een vraaggesprek op de Kolonel Palmkazerne in Bussum. Daar worden ze opgeleid voor een onderofficiersfunctie bij de Intendance.

Jullie stelden enkele weken geleden vast dat er voor het milieu te weinig wordt gedaan en aan bewapening teveel. Denken jullie er nog zo over?

Erik: Ja, als je naar de bewapening kijkt, zie je dat het evenwicht tussen Oost en West wel ongeveer gelijk blijft, maar dat het nivo van bewapening steeds hoger komt te liggen: er worden immers steeds meer wapens gemaakt. Ik zeg dan: laten we in godsnaam ophouden met steeds meer geld te besteden aan nog meer bewapening. En laten we ons extra inspannen om internationaal tot een gezond milieu te komen. Dat is nodig, want volgens deskundigen kan het binnen 50 jaar zo goed als afgelopen zijn met de mens, als het zo doorgaat met de vervuiling.

Juan: Ik las laatst dat op een heldere dag een groot gedeelte van het Westen van Nederland onder een deken van gif ligt. Ze lieten er een foto bij zien van een dikke laag stikstofdioxide of zoiets. Van DSM was dat, geloof ik. Er stond ook bij dat er heel veel geld aan nieuwe installaties besteed wordt om dit te verbeteren.

Kort geleden ontmoette ik iemand die bij een milieubeschermingsburo werkte. Daar moesten ze voor een groot be-

drijf uitzoeken hoeveel gif dat bedrijf uitstoot en wat ze daaraan kunnen doen. Die man zei ook dat de grote vervuilende bedrijven door de publieke opinie wel bijna gedwongen worden om iets aan hun vervuiling te doen. Maar ik denk dat we die vervuiling ook internationaal moeten aanpakken. In Oost-Europa is heel veel zware industrie, waar niets gebeurt aan zuivering van afvalstoffen. Die verspreiden zich ook over West-Europa.

Positieve ontwikkelingen

Aart Jan: Brandpunt-in-de-markt heeft een hele uitzending gewijd aan bedrijven die zich bezig hielden met het verwerken van afvalprodukten. Er blijven dan schone en bruikbare produkten over. Er zijn al veel mensen mee bezig, dat is heel positief. Dat moet zoveel mogelijk gestimuleerd worden.

Juan: die bedrijfstak is in korte tijd uit de grond gestampt. En dat komt vooral door de activiteiten van de milieubeweging. Dat levert dan ook meteen economische bedrijvigheid op.

Jullie zijn de laatste weken positiever gaan denken over de zorg die er besteed wordt aan het milieu?

Erik: Tijdens de vormingsdagen op het Coornherthuis is die belangstelling voor het milieu min of meer spontaan ontstaan. Later zijn ons dingen op gaan vallen in de krant, op t.v. Je gaat de krant ook anders lezen.

Aart Jan: Dat gebeurde al meteen daarna. Je leest dan waarover je gepraat hebt. We zeiden toen ook: we zijn ergens mee bezig, maar kennen we de feiten wel goed? Behalve het slechte nieuws lezen we er ook positieve dingen over en dat motiveert om ermee verder te gaan.

Er hangt natuurlijk een groot gevaar boven ons hoofd voor wat het milieu betreft, maar er zijn ook ontwikkelingen in de goede richting. Er moet nog veel meer gedaan worden, maar er is gelukkig al iets positiefs aan de gang.

Wat doe je zelf?

Wat voor dingen doen jullie zelf om rekening te houden met het milieu?

Erik: Ik woon nu een jaar of drie op mezelf. De was doe ik fosfaatvrij. Als mijn auto niet goed is afgesteld, wordt het koolmonoxyde-gehalte te hoog; dat laat ik dan bijstellen. Papiertjes stop ik in m'n zak als er geen prullebak in de buurt is. Als er een schillenboer in de buurt was, zou ik het plantaardig afval bij hem inleveren.

Maarten: Dat werkt bij ons in Uithoorn prima. Elke week komen ze langs en iedereen doet mee. Ze verschaffen gele emmers, die vallen goed op. Maar die aardappelschillen e.d. veroorzaken niet meteen de vervuiling.

Dat is zo, maar je gooit dan geen dingen weg die een ander goed kan gebruiken. Wat doe jij uit zorg voor het milieu, Aart Jan?

Aart Jan: Eigenlijk niet zo heel veel. Ik heb geen auto, dus kan ik er ook niet minder in gaan rijden. Vuil gooi ik nooit op straat, dat is me zo geleerd. Waar ik wel op let is het gebruik van plastic zakken. Als je bijvoorbeeld boodschappen gaat doen, kun je met 10 plastic zakken thuis komen, terwijl alles in 1 kan. Het zijn maar kleine dingen, maar als iedereen dat zou doen...

Ik heb geen eigen huishouding, dus tikt het ook niet zo aan.

En jij, Maarten?

Maarten: Bij mij is het ongeveer net zo als bij Aart Jan: ik heb ook geen eigen huishouding of een eigen auto. Maar blik en afval gooi ik niet zomaar op straat.

Koop je wel blik in plaats van flessen?

Maarten: Ja, ik koop wel blik. Erik: Het maakt niet uit, denk ik. Er wordt meer blik teruggewonnen dan glas. Blik wordt tot 100% met magneten uit het verzameld vuil gehaald.

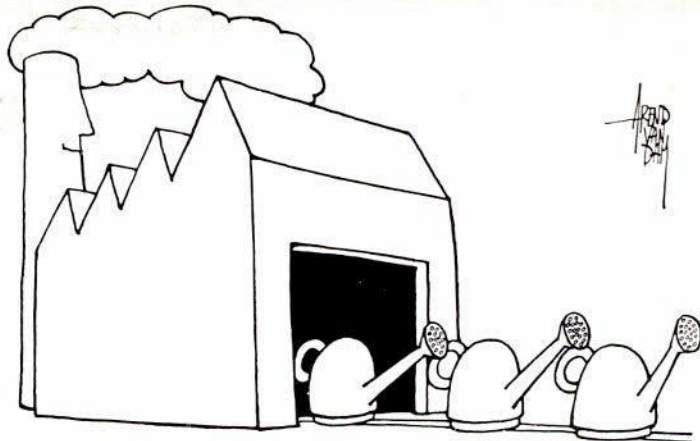
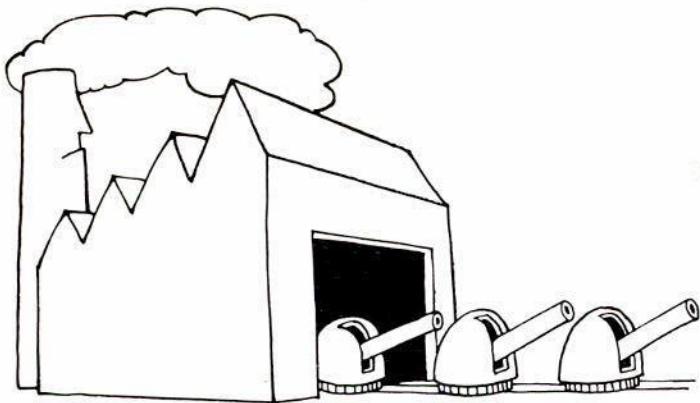
Is dat goedkoper dan het recyclen (opnieuw gebruiken) van glas?

Erik: In blik zit tin. Als vervanging is glas misschien goedkoper, omdat je voor glas zand nodig hebt. Maar ik weet niet of het recyclen van blik duurder is

De gesprekspartners v.l.n.r. Erik, Aart Jan, Maarten en Juan.

Foto: Wim Reinders

dan dat van glas. Tin is wel een dure grondstof.

Maarten: In de kazerne word je wel gedwongen om blik te kopen. Blikjes zijn veel gemakkelijker te krijgen dan flesjes. In automaten zit alleen maar blik. Alleen in de kantine zijn flesjes te krijgen.

Gezond voedsel en grond

En wat doe jij in het belang van het milieu, Juan?

Juan: Nou, iets heel geks misschien. Als ik etenswaren koop, kijk ik altijd wat erin zit. En als er dan op staat: emulgatoren, stabilisatoren, E 302, kleurstoffen en allemaal van die chemische toevoegingen, dan denk ik: 't is slecht voor mijn lijf en die kleurstof is ongeveer het ergste wat er is. Dat koop ik dan niet, voornamelijk voor m'n eigen gezondheid.

Erik: Emulgatoren en stabilisatoren zijn vaak natuurlijke, niet chemische stoffen.

Juan: Nee, die zijn niet zo schadelijk. Verder kijk ik uit met verf, want daar zit heel veel gif in. Als ik olie ververs, breng ik de afgewerkte olie naar de garage. Batterijen verzamel ik, die breng ik naar een fotohandel.

Erik: Zo'n 60% van de mensen ververst de olie van hun auto zelf. Vaak gaat dat regelrecht het riool in, dat is heel erg. Daarom is er nu een olie-bol ontwikkeld; door dezelfde mensen die ook de glasbak ontwikkeld hebben. Daar kan de oude olie dan in.

Jij hebt het over voedsel gehad, Juan. Stel nu dat je zelf brood koopt, dat van biologisch geteeld graan is gemaakt. Op dat graan is geen gif gespoten: geen insecticiden of pesticiden, het soort gif dat de firma Sandoz toen in de Rijn heeft laten stromen bij die brand. Biologisch brood is dus niet alleen gezond voor jezelf, maar ook gezond voor het milieu. Hoe minder gif we in de grond krijgen, hoe beter. Door je eigen eetgedrag bepaal jij zo ook meteen hoeveel rotzooi er in het milieu komt of juist niet. En als er steeds meer mensen gezond voedsel kopen waar geen gif op is gespoten, komt er ook steeds minder gif in de grond.

Erik: Voor mij is dat tot nu toe niet te betalen. Zo'n brood is veel duurder dan gewoon brood; die levensmiddelen zijn gemiddeld 30% duurder. Die sector brengt z'n producten trouwens ook niet goed: veel te veel in de geitewollen-

sokken-sfeer. Veel mensen zijn best in dat soort voedsel geïnteresseerd, de markt is er groot genoeg voor.

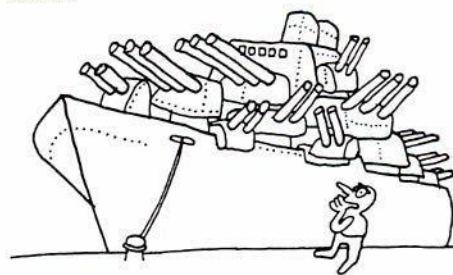
Aart Jan: Er zitten hier een paar commerciële jongens, zoals je wel merkt. De reclame van Coca Cola doet de meeste mensen veel meer dan de ideeën van wereldverbeteraars. Die slaan niet zo aan.

Juan: Er is best een markt voor gezonde(re) voeding. Bij kippen en eieren zie je dat al. Scharrekippen en -eieren worden steeds meer gevraagd. Dan kun je ook tegen lagere kosten produceren en worden die goede produkten minder duur. Dan komen er minder legbatterijen en dat is dan weer een stap vooruit. En dat kan ook gebeuren op het terrein van groenten, conserven, graan, vlees.

Erik: De traditionele voedingsindustrie moet zich op een gegeven moment wel aanpassen, als de mensen gezondere etenswaren willen. En dat is dan weer gezond voor het milieu. Natuurlijke bestrijdingsmiddelen zijn goedkoper dan de chemische. De opbrengst hoeft dan ook niet veel lager te worden. En dan worden de gezonde produkten goedkoper dan ze nu zijn.

Gevechtshelikopters - milieu

Zijn jullie van mening dat er meer geld aan de bescherming van ons milieu moet worden besteed dan er nu gebeurt?

Erik: Ondanks veel positieve berichten moet er meer aan gebeuren, vooral ook internationaal.

Juan: Er moet ook meer gedaan worden aan de bewustwording bij de bevolking. Iedereen is zich wel bewust van de dreiging uit het Oosten en wil zich daartegen beschermen, bijna intuïtief. Men is zich echter nog maar sluimerend bewust van het gevaar voor het milieu. Het feit dat er 2 miljard gulden aan nieuwe gevechtshelikopters wordt uitgegeven, wordt als een doodnormale zaak aanvaard.

Als zo'n bedrag aan milieubescherming moet worden uitgegeven, valt iedereen achterover van verbazing. Dan is het ineens een ongehoord groot bedrag.

Aart Jan: Voor defensie moet er elk jaar een paar procent meer worden uitgegeven dan het jaar ervoor. Bij de andere ministeries niet. Dat extra bedrag voor defensie zou naar de defensie van ons milieu toe moeten, hebben we tijdens de vormingsdagen gezegd.

Juan: Ja, dat extra bedrag zou een soort subsidie voor het milieu moeten zijn.

We hebben geconstateerd dat de bedreiging van het milieu in Oost-Europa groter is dan bij ons. We zouden als Oosten en Westen dus ook om de tafel moeten gaan zitten om te praten over de gevaren die het milieu en daarmee ons allemaal bedreigen. Niet alleen over de wapens waarmee we elkaar bedreigen.

Juan: De NAVO zegt altijd dat er op militair terrein pas dingen gebeuren nadat de burgers daarover de beslissing hebben genomen. Militairen doen dingen niet op eigen houtje, maar pas na politieke besluiten.

Het plan dat wij hebben sluit daar heel goed bij aan. Politiek moeten er afspraken gemaakt worden om de jaarlijkse 3% extra stijging voor militaire uitgaven in alle NAVO-landen af te schaffen.

Maarten: Ik denk dat je zoiets er niet door krijgt, omdat ze liever doorgaan met de jaarlijkse verhogingen van het defensiebudget.

Erik: Daarom moet de bevolking er heel veel druk op zetten om de politici in te laten zien, dat we nu heel verkeerd bezig zijn. De macht van een democratie is altijd nog het volk. De druk van onderaf kan de doorslag geven.

Wij moeten er met z'n allen voor zorgen dat die druk steeds groter wordt.

Wim Reinders

Soloseks

'Als iemand in zijn eentje aan seks doet, bezorgt hij of zij zich een prettig gevoel. Een jongen doet dat door zijn hand om zijn penis te houden en die dan snel heen en weer te bewegen. Zijn penis wordt dan stijf. Na enkele ogenblikken spuiten vlak na elkaar straaltjes sperma naar buiten. Dat geeft een prettig gevoel. (...) Sommigen doen het één keer per dag, anderen veel minder vaak. Volwassenen doen het ook. Masturberen is volstrekt onschadelijk. Het is een normale en gezonde seksuïting.'

Zo werd ik omstreeks mijn vijftiende-zestiende jaar voorgelicht over aftrekken en andere seksuele aangelegenheden door de schrijvers van het 'Rode Boekje voor Scholieren'. Geen enkele vorm van seks werd veroordeeld, ook soloseks niet. Soloseks werd evenmin als een onvolwassen vorm van seksbeleving gezien. Of als een vorm van seks waar je allerlei lichamelijke of psychische klachten van kon krijgen.

Het was de tijd van de 'seksuele revolutie', oude ideeën over seks moesten overboord worden gegooid. Seks was niet ingewikkeld, seks was niet vies en evenmin alléén voor de voortplanting. Had je problemen met seks dan zat er toch wel een steekje bij je los, je was de oude moraal niet teboven. Vanuit dergelijke ideeën schreven de mensen het 'Rode Boekje voor Scholieren'. Soloseks werd, in ideologie althans, gezien als een volwaardige vorm van seksbeleving. Dat was een grote vooruitgang ten opzichte van vroeger. Ideeën over en alledaagse praktijken van seks lopen echter nogal ver uiteen.

Maandagmorgen

Mannen praten maandagmorgen meestal over twee onderwerpen: voetballen en seks. Militairen verschillen daarin niets van andere mannen. De steeds terugkerende vraag is elke keer weer: „Hoe vaak dit weekend?“ Men vraagt dan niet naar hoe vaak aan soloseks is gedaan, maar hoe vaak men dat weekend een prestatie heeft geleverd. Soloseks is in de ogen van veel mannen blijkbaar geen vergelijkbare seksuele prestatie. Laat staan een sekspraktijk waarover je vol trots mededelingen doet aan je maten. Zou je wel gaan praten over je solosekspraktijken, dan loop je kans niet voor vol aangezien te worden. Ze zouden zelfs kunnen denken dat je homo bent of dat je geen vrouw kunt versieren. Nee, op maandagmorgen wordt alleen 'gesproken' over die vormen van seks waar eer of prestige aan te ontleen valt. Bij mannen is dat meestal het neuken van een vrouw. Tegelijk is er een begripvol stilzwijgen onder mannen. We weten van elkaar dat we aan soloseks doen, maar we zullen elkaar daarop niet aanspreken. Zoiets doe je niet. Ik kan me in ieder geval maar weinig gesprekken met

vrienden herinneren waarin openlijk gesproken werd over soloseks en de fantasieën die we daarbij hadden.

Soloseks is op te vatten als een vorm van zelfverwennerij, je besteedt aan-

Je hebt gelijk, leuk is anders.

Maar besef wel: voortdurende angst voor besmetting is erger. En besef vooral dat het om je leven gaat. En om het leven van iedereen waar je mee naar bed gaat. Levenslang.

Zorg dat Aids in Nederland geen kans krijgt. Vrij veilig. Gebruik een condoom.

Wil je meer weten over het voorkomen van Aids, haal dan de gratis brochure "Aids" bij bibliotheek, postkantoor of drogist.

Mocht je daarna nog vragen hebben, dan kun je bellen met de Aids Infolijn: 06-3 21 21 20 (op werkdagen van 14.00 uur tot 22.00 uur).

Heb je vragen die je eigen gezondheid betreffen, ga dan naar je huisarts.

Vrij veilig, stop Aids.

dacht aan je eigen lustgevoelens, je richt voor dat moment helemaal de aandacht op jezelf, op je eigen lijf. Vreemd eigenlijk dat we wel aan elkaar vertellen uit eten te gaan, terwijl we over die andere vormen van lichamelijk plezier zo weinig loslaten.

Onderzoek

Een man vertelde aan de Amerikaanse onderzoekster Shere Hite het volgende over zijn solo-seksleven: „Ik heb min of meer twee sekslevens, een met mijn vrouw en een met mijzelf. Ik masturbeer al zeer veel jaren, maar het is pas sinds de laatste jaren dat ik zonder schuldgevoelens daarvan kan genieten. Hoe vrij ik ook met mijn vrouw omga, ik denk toch niet dat ik het haar kan vertellen. Ik heb nogal solitaire, 'verboden' fantasieën. Ik merk dat ik door te masturberen wel mijn lichaam beter ben gaan leren kennen.“

Een andere man vertelde haar het volgende: „Ik geniet niet echt van zelfbevrediging, neuken vind ik toch het fijnste. Maar als ik mij eenzaam voel, gefrustreerd ben of niet kan slapen dan wil het best wel eens gebeuren. Het is een bevlieving, psychisch voel ik me dan beroerd omdat ik mezelf niet kan beheersen. Vroeger had ik er nog meer schuldgevoelens bij. Nu, ik ben 25 jaar, is dat wel minder geworden. Tegenwoordig trek ik mezelf toch wel zo'n 12 keer per maand af, vooral 's zomers.“

De overgrote meerderheid van de mannen blijkt aan soloseks te doen, ook als zij een 'vaste partner' hebben. Niet veel meer dan 2-3% van de mannen heeft nog nooit aan soloseks gedaan. De meeste mannen masturberen door middel van directe stimulatie van hun penis. „Ik masturbeer met mijn rechterhand, met mijn duim aan de bovenkant en de vingers aan het einde – ik maak met mijn hand dan pompende bewegingen. Ik let erop dat ik de eikel niet aantak totdat ik denk te gaan klaarkomen. Soms masturbeer ik met een condoom omdat het rubber lekker aanvoelt. Dat geeft me het allerfijnste orgasme.“ Vaak gebruiken mannen crème bij soloseks. Weer anderen gebruiken er ook een vibrator bij. Andere variaties zijn: jezelf neuken; de penis tussen je benen duwen en deze tegen elkaar wrijven of door te draaien met de heupen; soloseks door middel van watermassage, etc.

Onanisme

De beroemdste 'masturbeerder' is waarschijnlijk Onan. Een oud-testamentisch persoon die zijn zaad, tegen de voorschriften in, op de grond verspilde. Het verging hem dan ook niet echt goed. Hij pleegde een zonde in de ogen van de wet. Dit verhaal is eeuwenlang door schriftgeleerden en moralisten aangehaald in hun onophoudelijke strijd tegen masturbatie. Soloseks heeft lang zijn naam gedragen: onanisme. In de loop van de achttiende eeuw begonnen steeds meer 'geleerden' zich bezorgd te maken over de seksuele prak-

tijken van jongeren. Vooral de sekspraktijken van de jongens bleken zorgwekkende vormen aan te nemen. Steeds meer jongens zouden steeds vaker gaan masturberen. Volgens sommige geleerden zouden hele scholen zijn aangestoken, vooral in grote steden. Onder de ogen van leerkrachten zou aan soloseks worden gedaan. Ook deden verhalen de ronde dat er jongens waren die zich in de kerk aftrokken of bij het lezen in de bijbel. Of dergelijke verhalen op waarheid berusten is jammergenoeg niet meer te achterhalen. Gevolg was wel dat vanaf het begin van de 18e eeuw (± 1710) een anti-masturbatie-campagne startte in Europa. Deze begon in Engeland. In de loop van die eeuw verschenen tientallen brochures waarin opvoeders gewezen werden op de nadelige gevolgen van zelfbevlekking. Dergelijke brochures gingen als zoete broodjes over de toonbank. Eén brochure werd bijvoorbeeld in een periode van 20 jaar zeventien maal herdrukt. Zouden dergelijke brochures allen 'ter lering' zijn gekocht?

Ziek

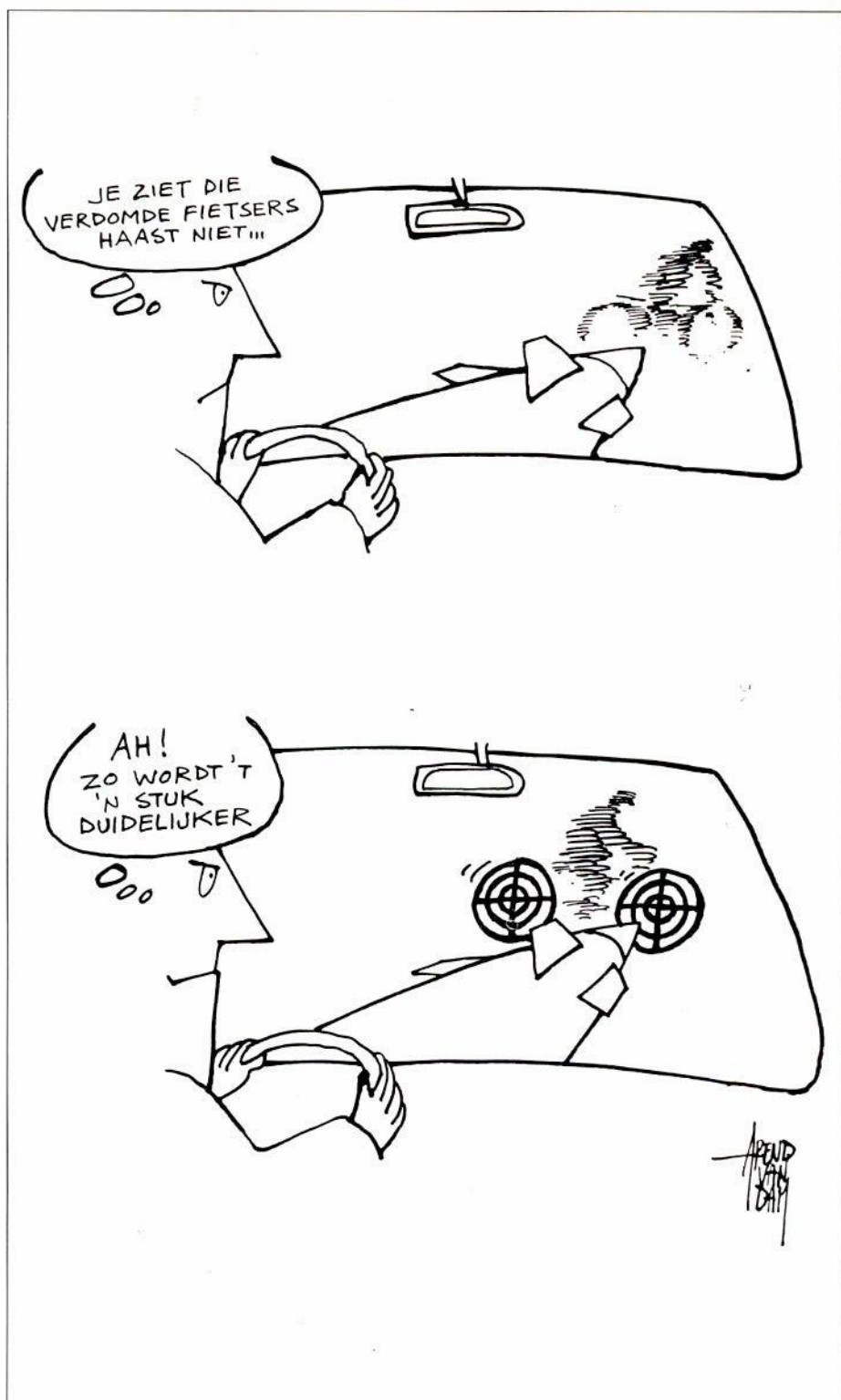
De autoriteit in de achttiende eeuw op het terrein van masturbatie was de Franse arts Tissot (1728-1797). Volgens hem was soloseks niet alleen een zonde, maar vooral een ziekte. Van hem zijn de ideeën afkomstig dat zelfbevrediging het gevolg is van hersenverwiking en zou leiden tot ruggemergtering. Dergelijke ideeën, niet gestoeld op onderzoek maar op vooringenomenheid, hebben nog vele jaren daarna stand kunnen houden.

Soloseks werd gezien als een schadelijke praktijk voor de persoon in kwestie, maar ook voor de samenleving als geheel.

Geleerden stelden dan ook de nodige maatregelen voor die konden voorkomen dat jongens (en later ook meisjes) zich zouden overgeven aan de kwalijke praktijken. Ouders werden geadviseerd de jongens te bespieden op momenten dat zij alleen waren. Ook werd geadviseerd te letten op de lichaamshouding, de huidskleur, de ogen en gelaatsuitdrukkingen. Opvoeders moesten ook gaan letten op ondergoed en het bed. Vond men vlekken in het bed of in het ondergoed, dan moest direct een arts worden geroepen. Deze kon dan misschien nog ingrijpen. Nachtelijke zelfbevlekking was evenmin onschuldig, het zou een teken zijn van een 'losbandige geest'.

Voorschriften

Het bleef niet bij dergelijke voorschriften, er waren ook artsen die speciale dieetvoorschriften gaven. Het eten van bepaalde spijsen zouden mensen aanzetten tot zondige praktijken. Veel vlees en alcohol zouden de oorzaak zijn van seksuele perversiteiten. Maar ook vette melk, eieren, rijst, kruiden, chocolade, punch, koffie, thee, bier en suiker zouden geen goede invloed hebben op het

zedelijk leven. Veren bedden konden evenmin de goedkeuring dragen van deze deskundigen.

De voorschriften beperkten zich niet tot de huiselijke sfeer, zo werd handenarbeid ook tot onderdeel gemaakt van de anti-masturbatie-campagne. De leerlingen moesten, om zelfbevrediging te voorkomen, steeds zichtbaar met de handen bezig zijn. Ook kunstmatige middelen werden niet geschuwd, zoals bijvoorbeeld kuisheidsgordels voor jongens en meisjes.

Deze opsomming is bij lange na niet volledig. Wel wordt duidelijk dat soloseks heel lang in een kwaad daglicht heeft gestaan. Dat dergelijke ideeën en

meningen ook nu nog doorwerken, ondanks de seksuele revolutie, hebben we hiervoor reeds kunnen lezen.

Sinds het einde van de jaren zestig is het taboe op seksualiteit gelukkig aan het verzwakken. Ook solo-seks kwam daardoor langzaam uit het verdoemhoekje. Nog maar weinig mensen zijn tegenwoordig van mening dat soloseks ongezond of verwerpelijk is. De wind lijkt tegenwoordig eerder uit een andere hoek te gaan waaien. Soloseks is een van de meest veilige vormen van seks geworden.

Klaas Soesbeek

Malcolm

Vertederend portret van een kind van dertig jaar

Een rijke makelaar met veel gevoel voor humor zit in zijn kantoor te werken. Plotseling gaat de deur open en een witte stalen afvalbak rolt naar binnen. Het ding blijft staan voor het bureau van de makelaar. Het deksel gaat open en er komt langzaam een revolver uit omhoog. Terwijl de makelaar zich afvraagt wat er gaande is, hoort hij een stem uit de afvalbak, die dreigend zegt: „Beloof nu dat je onze film 'Malcolm' zult financieren, of we schieten je kop van je romp.“ De makelaar begrijpt dat het om een practical joke gaat en ook wie er achter zit. Hij barst in lachen uit, belt zijn secretaresse en tekent het contract. 'Malcolm' kan van start gaan.

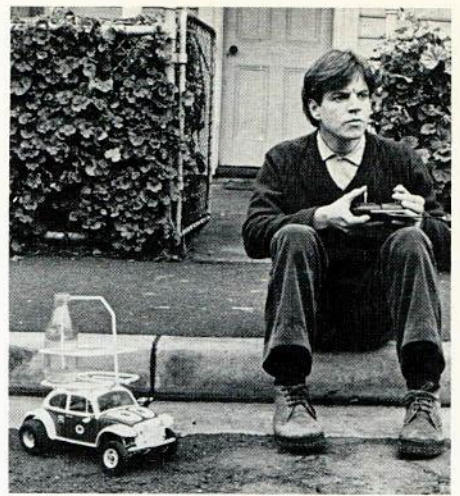
De Australische film 'Malcolm' wordt min of meer gekarakteriseerd door de manier waarop het geld ervoor werd verworven. 'Malcolm' is geestig, kleinschalig (het budget bedroeg nauwelijks meer dan één miljoen Australische dollars) en speels.

Regisseuse Nadia Tass, scenarioschrijver David Parker en hoofdrolspeler Colin Friels wilden, nu de Australische film duidelijk in opkomst is, laten zien dat Australië ook in staat is tot kleine, genuanceerde produkties. Nadia Tass baseerde het idee voor het verhaal dat Parker samen met haar uitwerkte, op het karakter van haar overleden broer. Malcolm is een dertiger, die door zijn moeder is vertroeteld en klein gehouden. Elektrische speeltjes uitvinden is zijn grootste hobby en in de film zijn daar dan ook fascinerende staaltjes van te zien. Maar als moeder overlijdt, moet Malcolm toch zien aan de kost te komen. Hij probeert het bij de onderhoudsdienst van het gemeentelijk vervoerbedrijf, maar daar besteedt hij

meer tijd aan het fabriceren van een ludiek tweepersoons trammetje, dan aan het eigenlijke werk. Hij wordt dan ook ontslagen.

Gelukkig ontfermt de eigenares van de kruidenierszaak bij Malcolm in de straat zich over hem. Ze raadt hem aan om een huurder op kamers te nemen en al snel staat Frank voor de deur. Frank komt regelrecht uit de gevangenis. Korte tijd later trekt ook zijn vriendin, de serveerster Judith, bij Malcolm in. Hoewel de kinderlijke Malcolm wel wat schichtig reageert op de onmiskenbaar vrouwelijke sfeer die Judith meebrengt, voelt hij zich toch al gauw op zijn gemak met zijn twee commensalen en vormen ze een excentriek gezinnetje.

Frank brengt op een dag een televisietoestel mee voor Malcolm, afkomstig van een kraak die hij heeft gezet. Wanneer Malcolm in staat blijkt om het toestel zo om te bouwen, dat hij er op afstand mensen mee kan zien en ze tegelijkertijd toespreken, rijpt er in het brein

Colin Friels als Malcolm.

van Frank een plan. Met de eigenschappen van Malcolm, gecombineerd met de zijne, moet meer te bereiken zijn. Ze bereiden een bankroof voor. De eerste mislukt, maar de tweede, waarbij Judith ook wordt ingeschakeld, wordt een succes. Ze pakken het groot aan, bereiden de zaak grondig voor en stippen de route tot in details uit. De afvalbakken, die zo'n cruciale rol speelden toen het erom ging, geld voor de film los te krijgen, worden ook ingezet bij het uitvoeren van het misdadige plan.

Met opzet kiezen Malcolm, Frank en Judith een anoniem, rijk instituut als een bank uit om te beroven, en niet een hardwerkende middenstander. Want al zijn ze dan misdadigers, die heb je ook in soorten en zij willen duidelijk bij het 'goede' soort horen. Voor Malcolm breekt er, na het geslaagde debuut met een bank in Australië, een heel nieuw leven aan. Het werkterrein wordt verlegd naar Europa, want de hele wereld ligt open voor een jongen met zo'n ingenieus brein en zulke aardige vrienden...

De technische grapjes in 'Malcolm' zijn heel vermakelijk om naar te kijken. De Amerikanen vonden dat ook en ze boden Nadia Tass een veel groter budget, als ze een Amerikaanse versie van 'Malcolm' wilde maken waarin meer, en vooral spectaculaire, technische stunts zouden voorkomen. Maar Tass wees de uitnodiging gekrenkt van de hand. De Amerikanen hadden absoluut niet begrepen, vond ze, waar de essentie van 'Malcolm' school. 'Malcolm' gaat namelijk niet over technische snufjes, maar in de allereerste plaats over een jongen die de aansluiting met de maatschappij en z'n medemensen mist, en die via zijn technische knobbelt toch in staat blijkt om contact te maken.

'Malcolm' is een vertederende, geestige en onalledaagse film van het genre dat we moeten koesteren en in ere houden tussen de stroom knapgemaakte, technisch gestroomlijnde, maar min of meer computergestuurde produkties die we voortdurend over ons krijgen uitgestort. In eigen land werd 'Malcolm' met een reeks prijzen onderscheiden.

Leo van Opzeeland

Malcolm en z'n buurmeisje, dat vergeefs avances maakt.

film in 't kort

Honkytonk man

Wie de stoere Clint Eastwood alleen maar kent als cowboy, politieman of commandant van het Amerikaanse leger, zal aangenaam verrast zijn door de rol die hij speelt in 'Honkytonk man'. In deze film is Eastwood de country- and westernzanger Red Stovall, een losbol, die hoopt door te breken in de beroemde Grand old Opry in Nashville. Hij komt op een dag in een dure slee bij zijn zusster aanzetten, en zijn neefje Whit (aardi-

Clint Eastwood in 'Honkytonk man'.

ge rol van Eastwoods zoontje Kyle) is onmiddellijk onder de indruk van die vrolijke oom, die zo mooi kan zingen. Later begint hij te ontdekken, dat oom ook soms hard kan uitvallen en vaak koorts heeft.

Wanneer Stovall zijn tocht naar het mekka van de muziek voortzet, krijgt hij gedaan dat Whit mee mag om hem te vergezellen. De jongen weet dan inmiddels dat oom tuberculose heeft. Ze bereiken de Opry, Red wordt zelfs ontdekt en mag een plaat maken, maar kort daarop valt het doek over zijn carrière en over hemzelf. 'Honkytonk man' is een vriendelijke en vooral verrassende film, uitzonderlijk mooi van kleur en prima gespeeld door Eastwood, die ook produceerde en regisseerde.

The fourth protocol

Alle fans van Michael Caine zullen weer smullen van de rol die hij speelt in de film 'The fourth protocol', naar het

boek van Frederick Forsyth. Forsyth schreef ook het scenario en tekende gedeeltelijk voor de productie. Regie voerde John Mackenzie.

De film speelt in 1968 en gaat om een conflict tussen Oost en West. Het hoofd van de KGB blijkt, ondanks afspraken met Engeland en Amerika, het plan te hebben opgevat om de NATO te vernietigen en hij denkt dat dat lukt als hij een bom laat ontploffen nabij een Amerikaanse militaire basis in Engeland.

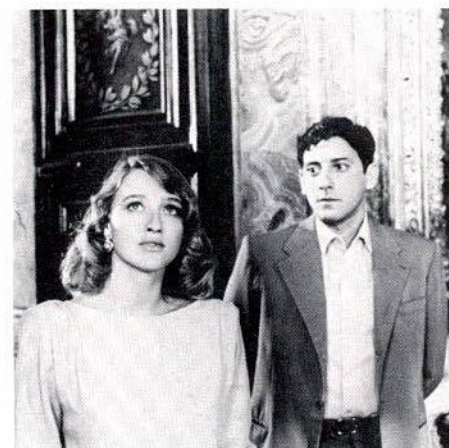

Michael Caine in 'The fourth protocol'.

Een niets ontziende Russische topman, majoor Petrovsky (rol van Pierce Brosnan, die bijna de nieuwe James Bond was geworden, maar die op het laatste moment werd gepasseerd door Timothy Dalton) wordt naar Engeland gezonden om de aanslag voor te bereiden. De Britse spionnenvanger John Preston (Caine) wordt op zijn spoor gezet, maar de meest elementaire informatie wordt hem van hogerhand onthouden waardoor hij pas op het allerlaatst, door eigen inzicht, beseft hoe gevaarlijk de hele missie is. Van dit kat-en-muis-spel is een boeiende film gemaakt.

Giovanni Senzapensieri

Een film voor fijnproevers is de Italiaanse produktie 'Giovanni Senzapensieri', die voor de zekerheid ook nog de Engelse titel 'Dreamer' meekreeg. Hoofdperson is de lieve, dromerige Giovanni, nazaat van een oud adellijk geslacht. Werk heeft hij niet, hij rommelt maar wat en verkoopt af en toe een stukje van de antieke inboedel van het schitterende palazzo waar hij met z'n twee oude

Sergio Castellitto en Eleonora Giorgi in 'Giovanni Senzapensieri' ('Dreamer').

tantes woont. Maar dan wordt hij verliefd op de mooie, raadselachtige Claire, die naast hem is komen wonen. Hij moet dus af en toe initiatieven ontplooiën en zich aangepast gaan gedragen, en dat valt niet mee voor iemand als hij. Gelukkig is hij zo onschuldig en innemend, dat Claire al snel in zijn ban raakt. De clerus eist uiteindelijk het huis met de inboedel op, maar daar zijn nog altijd de kostbare tekeningen van Leonardo da Vinci, die Giovanni en Claire in een oud meubel hebben gevonden. Aan het slot van de film verschijnt Giovanni, getooid met de enorme vleugels die Leonardo zelf ooit heeft geconstrueerd, in de dakgoot. Interpretatiemogelijkheden te over, maar ook alleen als kijkspel valt er veel te genieten. Regie was van Marco Colli.

The morning after

Wakker worden naast een heer van wie je niet weet hoe hij heet, alla, dat kan de beste gebeuren, helemaal als die beste de gewoonte heeft om iets te veel te drinken. Maar wakker worden naast een heer, die niet meer in staat is om zich alsnog voor te stellen, omdat hij blijkt te zijn vermoord, tja... Jane Fonda werd voor haar rol als de dronkzuchtige actrice-op-retour Alex Sternbergen in 'The morning after' genomineerd voor een Oscar. Ze speelt dan ook weer fenomenaal, zoals we van haar gewend zijn. Alex Sternbergen probeert de sporen van de moord (waarvan ze niet eens weet of ze die wellicht zelf heeft gepleegd) uit te wissen en wil een vliegtuig pakken dat haar zo ver mogelijk van de plek van het onheil brengt.

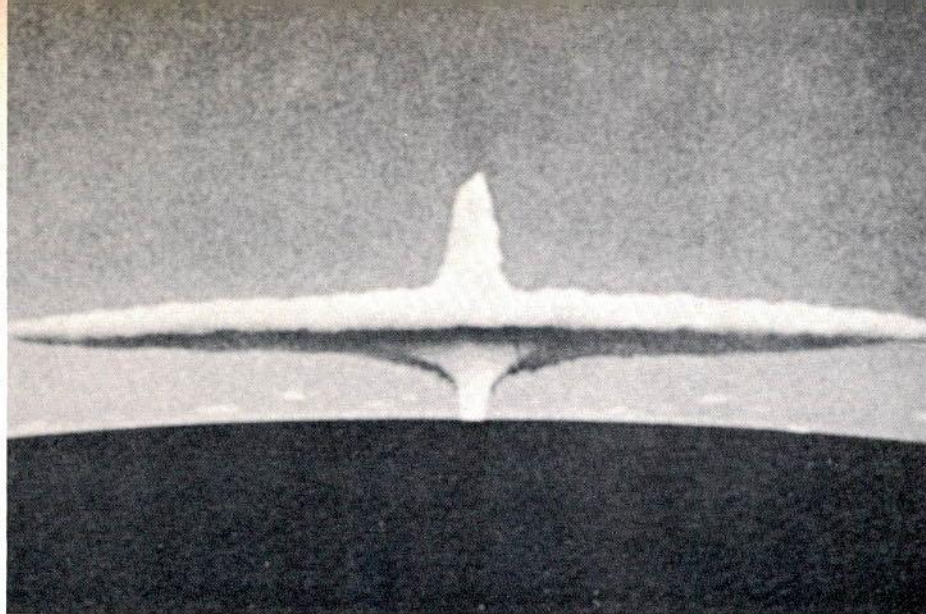

Jane Fonda in 'The morning after'.

Maar ze loopt de vriendelijke Turner Kendall tegen het lijf. Toevallig is hij een politieman in ruste, en hij helpt haar om de situatie de baas te blijven. Hoewel er vooral op het slot van het verhaal wel het nodige valt aan te merken, boeit de film als geheel toch zonder mankeren. Dat is vooral te danken aan Fonda, hoewel Jeff Bridges als de politieman en Raul Julia als de ex van Alex er ook mogen zijn. Prachtige locaties, trefzekere regie van Sydney Lumet.

L.v.O.

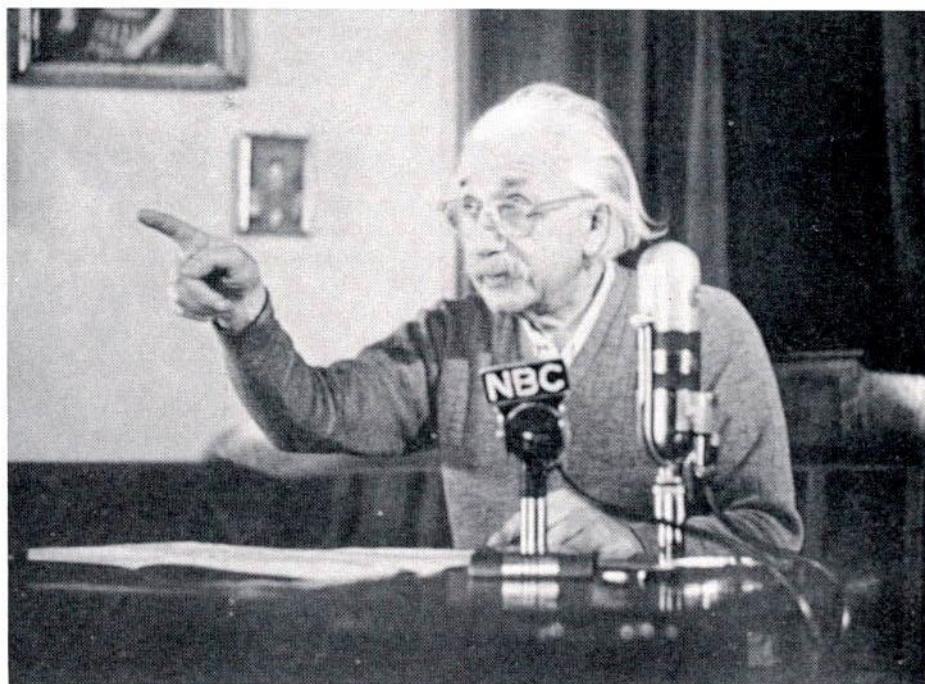
Is onze manier van denken al veranderd?

„....De bewapeningswedloop tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie neemt een hysterisch karakter aan. Aan beide kanten worden de middelen tot massale uitroeiing met koortsachtige haast vervolmaakt, achter de muren van geheimhouding... Het spookachtige karakter van deze ontwikkeling ligt in haar schijnbaar dwangmatig voortschrijden. Elke stap schijnt het onvermijdelijke gevolg van de vorige. En in het verschietschiet steeds duidelijker de algehele vernietiging...”

Albert Einstein in februari 1950 ...

„....Onze wereld wordt bedreigd door een crisis, waarvan de omvang schijnt te ontsnappen aan hen, die de macht hebben om de grote beslissingen te nemen ten goede of ten kwade. De ontketende atoomkracht heeft alles veranderd, behalve onze manier van denken, en daardoor glijden we af in de richting van een ongekende ramp... We moeten tot een geheel nieuwe manier van denken zien te komen, wil de mensheid overleven...”

... en in februari 1955

Leiden, 14 april 1987

Redactie,

Het artikel 'Van confectie naar maatkleiding voor enkelen' van Pieter de Jager, in EGO van maart, vind ik erg slecht. Ten eerste is het onoverzichtelijk en warrig geschreven, ten tweede worden de beweringen erin praktisch niet met feiten ondersteund en ten derde heeft het hele artikel een rancuneuze, klagerige toon.

Een voorbeeld van de onoverzichtelijkheid: het duurt tot diep in de tweede kolom voordat zelfs maar ongeveer blijkt waarover het artikel gaat. Tot daar wordt er gesproken over 'de nota van Van Houwelingen', Volendammer uniformbroeken, de dagbladen, de belangenbehartigers die niets mogen zeggen, 'brief nummer D85/355/34122 met het onderwerp "personeelsbeleid bij Defensie"', over de afhankelijkheid van de staatssecretaris van de stemmers op zijn politieke partij en van de media, over wat prins Maurits in 1654 van de taak van de sergeant zei, en over dat er in 1800 al van de onderofficieren gevergd werd dat 'hij' een ontwikkeling had op het niveau van het lagere school onderwijs. Pas op dit punt begint De Jager over het eigenlijke onderwerp: een omhuizing van het personeelsbeleid bij Defensie.

Want als ik het goed begrijp is dat waar het artikel over gaat: er is een plan bij het ministerie van Defensie om voor het werk dat er in het leger gedaan wordt voortaan op grond van andere criteria dan voorheen mensen aan te nemen. Staatssecretaris Van Houwelingen (van Defensie) heeft daar een nota over geschreven.

Nu kom ik op m'n tweede punt van kritiek, het gebrek aan feiten: in het artikel wordt niet duidelijk wat het plan van de staatssecretaris eigenlijk inhoudt. Er staat boven het artikel 'Kanttekeningen bij de nota van Van Houwelingen'. Wat staat er in die nota? En wat zou het uitvoeren ervan betekenen voor de diverse categorieën defensiepersoneel? Heeft Van Houwelingen die nota helemaal zelf bedacht, of heeft hij dat in overleg met bijv. militairen gedaan? Zijn de vakbonden van het defensiepersoneel geraadpleegd? Is het mogelijk om, indien wenselijk, nog iets uit te richten tegen of te wijzigen in het plan van de staatssecretaris? Op geen van deze en andere vragen krijg ik in dit artikel duidelijk antwoord. Een korte samenvatting van de belangrijkste punten van de

nota is toch het minste wat je mag verwachten.

Het derde wat ik slecht vind aan het artikel is de rancuneuze en klagerige toon. Het wemelt van uitspraken als: 'Het volk moet "bespeeld" worden, met het personeel wordt "gespeeld"', '...wel jaren voor soldaatje gespeeld...', 'Gemotiveerde mensen worden gewoon uitgerangeerd', 'Niets is zeker bij Defensie en dat is zelfs niet zeker'.

Het is mogelijk dat De Jager terecht kwaad is. Het is mogelijk dat er met het defensiepersoneel een streek wordt uitgehaald. Het gebeurt tenslotte voortdurend dat beleidsmakers streken uithalen met grote aantallen mensen. Maar waarom klaagt hij er zo over? Waarom verspilt hij zoveel energie aan rancuneuze opmerkingen die wel sappig klinken, maar die verder alleen maar negatief zijn? Daar heeft het defensiepersoneel niets aan.

Door de onoverzichtelijkheid, het gebrek aan daadwerkelijke informatie en de klagerige toon wekt het artikel de indruk dat het defensiepersoneel redeloos is overgeleverd aan de grillen van de staatssecretaris, waar toch niks aan te doen valt. Blatend wordt de kudde naar het slachthuis geleid. De eerste zin na de inleiding van het artikel is tekenend: 'Zo gaat het natuurlijk altijd.' Altijd? En waarom 'natuurlijk'?

De Jager schrijft: 'De nieuwsbladen echter hebben niet laten zien dat het personeel van Defensie in deze het "lijdend" voorwerp gaat worden. Als ze dat al niet altijd geweest is: 'Zo, dus het defensiepersoneel is een lijdend voorwerp? Dat is makkelijk voor de staatssecretaris. Immers, als de staatssecretaris inderdaad 'speelt' met het defensiepersoneel, zoals De Jager beweert, zal het hem niet ongelegen komen dat er hier geklaagd wordt over zijn beleid alsof er al niets meer aan is te veranderen. Als iedereen het gevoel heeft dat zijn plan al een voldongen feit is, zal niemand ertegen in actie komen. Is dat nu de bedoeling van De Jager? 'Fair is foul...' staat er in een kadertje bij zijn artikel. Ik weet nu nog steeds niet wat ik van die nota van Van Houwelingen moet denken, of hij goed, slecht of onbelangrijk is. Maar in ieder geval wil ik een mee- of tegenwerkend, of gewoon zómaar een mens zijn, en geen lijdend voorwerp. Dat is voor mij humanisme.

Michiel Jonker
Kaiserstraat 22-d
2311 GR Leiden

Naschrift

De reactie van Michiel Jonker doet mij vermoeden, dat Michiel niet of nog maar net binnen Defensie functioneert. Of misschien al langer, maar dan zonder contact of binding met de werkvloer. Het artikel geeft exact aan hoe de man op de werkvloer denkt over de plannen die de staatssecretaris heeft met die man op de werkvloer. Daar waar hij schrijft 'een plan bij het ministerie van Defensie om voor het werk dat er in het "leger" gedaan wordt voortaan op grond van andere

criteria dan voorheen mensen aan te nemen', meent hij te begrijpen waar het artikel over gaat. Om eerlijk te zijn: de staatssecretaris heeft het personeel en de belangenbehartigers overrompeld met zijn nota. De reacties van de 'vakbonden voor militairen' zoals Michiel ze noemt, waren dan ook overduidelijk. Ze wisten niets af van de voorgenomen plannen. De staatssecretaris was dan ook zo vriendelijk om eerst de media in te lichten en via de media het Defensiepersoneel. Dat is politiek en daar ben je als staatssecretaris van afhankelijk.

En in de nota zelf staan ook geen feiten, het personeel heeft er ook geen richtlijnen o.i.d. uit kunnen halen. Alleen maar grote ideeën van de staatssecretaris. De nota heeft tot nu toe niets dan onrust gebracht. Dus mag wel worden gesteld dat er bij het uitkomen van de nota geen overleg is geweest. De 'vakbonden' zijn niet geraadpleegd. Dit is natuurlijk niet nieuw, het personeel bij Defensie is reeds vele malen geconfronteerd met een dergelijke werkwijze. De jaarverslagen van de Inspecteur Generaal laten het ieder jaar weer zien. De ongemotiveerdheid bij het Defensiepersoneel is groot en groeiende.

Michiel hoeft de literatuur, in dit geval de periodieken van de belangenverenigingen en de ambtenarencentrales, er maar op na te slaan en hij ziet vele malen voorbeelden van het 'lijdend' voorwerp zijn van Defensiepersoneel van hoog tot laag. Dat is altijd zo geweest en het is nog maar de vraag of daar enige verandering in komt. De Commissie Albeda heeft hieromtrent een duidelijke uitspraak gedaan, het overleg is 'éénrichtingsverkeer'. Hierbij bepaalt de politiek de eventuele speelruimte van de staatssecretaris of minister. Natuurlijk zullen er mensen in actie komen tegen deze voldongen feiten. Het personeel wil geen 'lijdend' voorwerp zijn en trouwens ook geen 'leidend' voorwerp. Maar er moet een evenwicht komen tussen de organisatie en het personeel in deze organisatie. Het meewerken, het loyaal zijn met de door de politiek opgelegde regels, zonder daarover ook maar enige vorm van redelijke inspraak te krijgen, heeft zijn grenzen. Het zou een goede zaak zijn dat meer militairen zich bewust worden van dat gegeven. Ook de belangenverenigingen.

Maar als het systeem al niet wil erkennen dat de mens een wezen is, toegerust met de vermogens tot kennen, waarden, oordelen en kiezen en die mens dan ook niet informeert, dan moet die mens andere wegen zoeken om tot zijn zelfverantwoordelijke, zelfbestemmende keuze te komen. Dat is humanisme.

Pieter F.W. de Jager

SDI: ruimteschuld

gedicht

Naast verhalen en romans schrijft René Stoute (geb. 1950) ook gedichten (notities noemt hij ze zelf). Nevenstaand gedicht is afkomstig uit zijn onlangs verschenen bundel 'De Kale Tijd. Notities 1979-1986'.

Een boeiende bundel. Alle elementen die zo eigen zijn aan het werk van Stoute zijn in deze 'notities' terug te vinden. Ook nu weer identificeert hij zich sterk met de mensen die de klappen krijgen. Zoals in het lange, prachtige gedicht 'Stigma' dat ongetwijfeld een vertolking is van zijn eigen wederwaardigheden (als ex-drugsverslaafde).

Enkele jaren geleden zei hij in een vraaggesprek: „Ik streef ernaar dat mijn boeken de 'blues' weerspiegelen met al z'n weemoedigheid en al z'n huiveringwekkende momenten van liefde en pijn." Het hier afgedrukte gedicht 'Levenslied' geeft treffend weer wat René Stoute destijds met deze omschrijving bedoelde. 'De Kale Tijd. Notities 1979-1986' door René Stoute verscheen bij In de Knipscheer te Haarlem. Prijs f 23,50.

LEVENSLIED

In het Rotterdamse havenkwartier
staart een blinde zeeman
op een viltje

- ORANJE BOOMBIER -

bon chanson
accordeons
hij denkt zijn Ghana meisje

In hetzelfde café
steekt een nozem (leren jack)
twee muntjes in de juke-box
vandaag op de kop af zoveel jaar
de stervensdag van

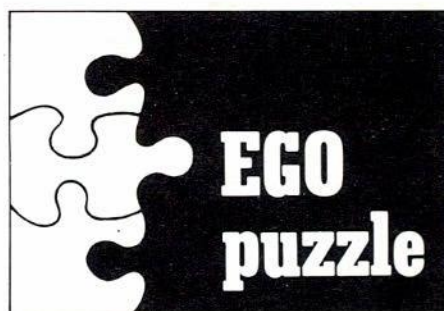
Elvis Presley

- ORANJE BOOMBIER -

Herinnering, vergetelheid
bon chanson
a little sad
de zeeman hapt een bitterbal

'The King is dead, de juke-box stopt
buiten barst een noodweer los
de nozem trapt zijn brommer aan
onder een druipend uithangbord

- ORANJE BOOMBIER -

Visitekaartjes

De oplossing van de puzzle in het meinummer luidt: 1. geestig, 2. ossekop en 3. piloten.

Hieronder een viertal visitekaartjes, waarbij door verplaatsing van de letters van naam en plaats iemands beroep kan worden gevonden.

G. Dis
Tor

H. Rusi
Ast

R. Pofer
Oss

T. S. Knal
Echt

Raadslieden - waar en wie

Bureau

Harderwijk
't Harde
Schaarsbergen
Den Haag
Utrecht
Seedorf (BRD)
Nijmegen
Seedorf (BRD)
Assen
Steenwijk
Breda
Arnhem
Oirschot
Hesepe (BRD)
Oirschot
Den Helder/Amsterdam
Amersfoort
Blomberg (BRD)
Amsterdam

Naam

R. O. (Ronald) Battes
L. J. H. (Lex) Beekers
E. Y. (Ellen) Bremer
K. (Klazien) van Brandwijk-Wiltjer
M. (Metske) Dekkinga
J. (Jan) Duijnhouwer
J. J. H. (Hans) Floris
R. P. (Rob) Geene
W. (Wim) Reinders
W. H. (Wim) Heij
C. H. (Kees) v. d. Hilst
C. C. (Tineke) Hundling
S. P. J. (Stef) Kessels
F. G. (Frits) v. d. Kolk
B. J. T. (Ben) v. d. Linden
L. A. (Anuscka) de Man
B. M. (Beernoud) Moojen
J. G. J. (Jan) Nauts
H. (Hans) Schonk

Telefoon kantoor

03410-23911, tst. 2532
05255-2727, tst. 2087
085-532774
070-166424/166425
030-910266, tst. 243
09-4942814011, tst. 348
080-228200, tst. 145
09-4942814011, tst. 243
05920-58499
05210-15422, tst. 2643
076-273341
085-457311, tst. 2123
040-352913
09-4954613071, tst. 334
040-352913
020-5551251
033-638622, tst. 3290
09-4952357600, tst. 259
020-5551251

Telefoon huis

03417-56628
077-662133
085-211105
03480-14787
033-803142
09-494284647
04132-66346
09-4942812470
-
05210-13657
013-676578
020-717992
04760-74188
09-4925651292
04936-5844
02206-3073
035-234907
09-4952356621
075-178421

Hoofdraadsman

Stafradsman
Coornherthuis
(vormingswerker)
(vormingswerker)
(raadsman)
(raadsman/direkteur)

J. F. (Joos) Sinke
F. (Frank) Spoelstra

J. (Jacques) v. d. Blink
J. (Jan) den Boer
J. J. (Jaap) Geuze
A. H. T. (Ad) Hornis

03404-14436
03404-14436

03404-14060
03404-14060
03404-14060
03404-14060

03430-15597

-
-
01686-2212
030-937808

GV in de krijgsmacht: keiharde noodzaak

Maar: „Waar GV op gericht is zullen spanningen niet kunnen worden vermeden’

Raadsman Wil Gerards gaat, na 12½ jaar als geestelijk verzorger werkzaam te zijn geweest, de krijgsmacht met funktioneel leeftijdsontslag verlaten. Met hem verdwijnt een kleurrijk, omstreden, scherpzinnig maar bovenal gedreven geestelijk verzorger van het krijgsmachttoneel.

Vlak voor zijn vertrek had kollega-raadsman en EGO-redakteur Wim Hey een lang vraaggesprek met hem. Over de noodzakelijkheid van geestelijke verzorging in een instituut als de krijgsmacht, over de achterstandssituatie van de humanistisch geestelijke verzorging en vooral waar het bij 'de humanisten' wezenlijk om gaat.

Je bent 12½ jaar raadsman geweest. Is je opvatting over de noodzakelijkheid van GV in de krijgsmacht in die periode veranderd?

Ja, in die zin, dat mijn overtuiging dat GV in de krijgsmacht noodzakelijk is zich alleen maar heeft versterkt.

Ik kan van binnen zo kwaad worden wanneer ik opmerkingen hoor van mensen die beweren dat GV niet zo nodig is, omdat de krijgsmacht een gewoon bedrijf is. Die daarom ook liever de gehele GV of delen ervan zouden willen afschaffen dan een van de vele muziekkorpsen. Ik zie dan die nog nauwelijks 17-jarige jongen zitten in mijn GV-groep, die met dezelfde ethische problematiek van het krijgsbedrijf wordt geconfronteerd als die generaals, die je af en toe hoort toegeven, dat ze aan een afgeronde standpuntbepaling nog steeds niet toe zijn. Omdat het zo verschrikkelijk lastig is.

En die jongen moet dat klaarspelen terwijl hij bovendien, vaak zonder te beseffen wat er gebeurt, bedolven wordt onder een onontwijkbaar en diep-ingrijpend socialisatie proces, dat men 'vorming tot gehoorzaam soldaat' noemt. Een 'vorming tot gehoorzaam soldaat' die hem 'geschikt' moet maken om te

'kunnen' functioneren in een structuur, die, ondanks alle zogenaamde vermaatschappelijking, is gebaseerd op gehoorzaamheid en volledige inzetbaarheid; een structuur, die sowieso de persoonlijke reflectie, nodig om ontoelaatbare vervreemding te voorkomen, ernstig belemmert. Ik vraag me af wie het aandurft om de GV aan te tasten en tevens durft te beweren een democratische grondhouding te zijn toegegaan.

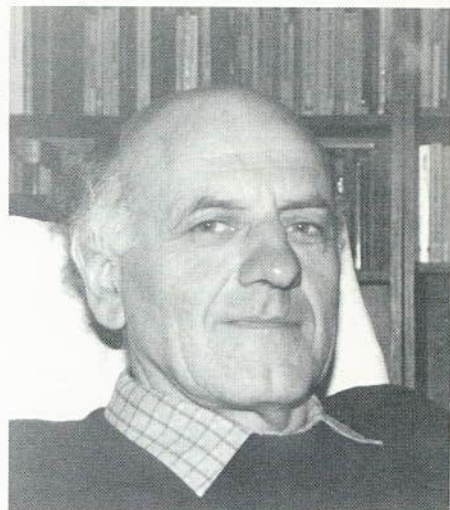
Waarom moest er in 1964 ook een vorm van niet-godsdienstige GV worden ingevoerd?

Ik zou me er gemakkelijk af kunnen maken door te zeggen: er zijn niet-godsdienstige mensen in de militaire dienst, dus moeten er ook niet-godsdienstige GV-ers zijn, zo eenvoudig is dat. Maar in de praktijk vinden velen dat helemaal niet zo vanzelfsprekend; laat ik er daarom wat dieper op ingaan.

Ik zal je iets vertellen, dat ik persoonlijk heb meegemaakt en dat ik nooit meer zal vergeten.

GV was verplicht

Ik was gewoon dienstplichtig, ergens in de jaren vijftig en er stond GV op het

Wil Gerards

Foto: Wim Heij

lesrooster van de compagnie. Er bestond toen alleen godsdienstige GV en GV was in die tijd **verplicht**; alleen met een door je ouders getekend briefje, dat je niet hoefde, kon je er van af komen. Zo'n briefje had ik niet en kon ik ook niet krijgen, ook al beschouwde ik me zelf als niet-godsdienstig, want mijn ouders waren rooms-katholiek. Ik had het al zo vaak meegemaakt: 'rooms-katholieken rechts, de **overigen** links aantreden'.

De meeste niet-godsdienstige jongens, ook ik, traden meestal gewoon links aan om moeilijkheden te voorkomen en onder het motto: 'Wat kan ons het schelen wat ze over ons uitstrooien'. Maar die keer weigerde ik, ik baalde van mezelf, omdat ik me iedere keer weer tot iets had laten brengen waar ik het principieel niet mee eens was.

Ik kreeg opnieuw en nu uitdrukkelijker bevel, en weer, en weer; je weet wel hoe dat gaat. Om niet geforceerd te worden tot een daad van dienstweigeren ben ik toen maar weer gegaan, naar de GV van de dominee. **De pijn van die vernedering voel ik nu nog.**

Wat mij zo vernederde was het feit, dat een geestelijke verzorger, de dominee, met gebruikmaking van **macht**, mij, een persoon met geheel **eigen** opvattingen naar zijn GV dwong, een GV-er waarmee ik in de **kern van mijn wezen** geen enkele **overeenstemming** voelde, terwijl ik bovendien geen enkel **vertrouwen** koesterde in de bedoelingen van die GV met mij.

Ik stelde je die vraag omdat je tegenwoordig zo vaak hoort: „Het maakt geen bal meer uit of je naar de GV van de dominee, de aalmoezenier of de raads-

Foto Wim Reinders

man gaat, nergens meer wordt over god of de bijbel gesproken."

Ik kan me gewoonweg niet voorstellen dat een bevoegd GV-er de eisen niet zou kennen waaraan fatsoenlijke GV behoort te voldoen; de vraag is natuurlijk of hij die eisen erkent.

Respect voor de mens houdt op de eerste plaats in respect voor z'n levensbeschouwing, dus respect voor het centrum, het uitgangspunt van die levensbeschouwing, want dat is het wezenlijk-kenmerkende van een finaal-bepalende voor een levensbeschouwing. Nu is dat bij de meeste niet-gods-dienstigen, leert de praktijk, de 'mens-zelf'; de gelovigen stellen een god centraal.

Een ieder behoort in een beschaafd land de levensbeschouwing van een ander te respecteren, maar vooral natuurlijk de GV-er, die zich ambtshalve begeeft op het geestelijk vlak van die ander.

Daarom wil de GV van enige wezenlijke betekenis kunnen zijn en die GV-relatie zindelijk, dan zal er voldoende **overeenstemming** moeten bestaan in de levensbeschouwelijke uitgangspunten van GV-aanbod en -vrager. Is b.v. een stervende gelovig, dan heeft hij t.a.v. dat waar het dan **wezenlijk** om gaat natuurlijk niets aan een raadsman en om dezelfde reden heeft hij niets aan een pastoor of dominee als hij een niet-gelovige is. (Als er tenminste geen toneel wordt gespeeld!)

Nu komt het er bij GV er niet pas op aan als het uiterste in het geding is, maar van begin tot einde. Immers, ieder eerste contact houdt de belofte in van de bereidheid en vooral ook de **mogelijkheid** van voltooiing tot het einde.

Macht

Wat bedoel je met de faktor macht?

Het feit, dat de noodzakelijke **keuzevrijheid** van de GV-vrager wordt beperkt door benutting van macht.

En macht is al in het spel wanneer de ene soort GV een haast onontwijkbare en de andere soort een nauwelijks bereikbare aanwezigheidsgraad heeft. Macht kan uitgaan van keuze-beïnvloedende aanlokkelijkheden, die aan andere behoeften appelleren dan aan GV-behoefte. Expliciete macht is de opzettelijke beïnvloeding van de keuze door de institutionele omgeving in die richting, die de omgeving meer welgevallig is. Macht, tenslotte, ligt ook in de benutting van de naïviteit en de onwetendheid gepaard aan een onvoldoende voorlichting.

Daarom is de eerste taak waarvoor een GV-er zich gesteld ziet, alvorens met GV te mogen beginnen, de 'keuze' te 'bevrijden'.

Tenslotte kan, wanneer **vertrouwen** in de bedoelingen, die de GV-er met zijn GV heeft ontbreekt, of **onterecht wordt geschonken**, er van een zindelijke GV-relatie geen sprake zijn. Voor dat vertrouwen is minstens nodig dat de hulpvrager vooraf op een kraakheldere en niet mis te verstane wijze wordt geïnformeerd vooral m.b.t. de **wezenlijke in-**

Foto: Wim Reinders

tenties achter de GV en de soort relatie, die de GV-er ervoor wil hanteren.

Bijvoorbeeld: Wanneer in mijn bedoelingen als GV-er zelfs maar een **heimelelijk** verlangen doorwerkt, dat de cliënt mede door mijn bemoeienis de weg van de humanistische levensbeschouwing op zal gaan ben ik principieel fout. Niet op de eerste plaats door mijn - mij wezensvreemde - zendingsdrang, maar doordat ik het in mij gestelde vertrouwen heb beschaamd.

Tot 1964 was er dus iets mis met de geestelijke verzorging van veel mensen omdat aan wezenlijke voorwaarden zoals die van de 'overeenstemming' en 'vertrouwen' niet was voldaan?

Aan die onzindelijke toestand kwam gelukkig een einde met de komst van de humanistisch geestelijke verzorging. Overigens doet e.e.a. zich nu opnieuw voor met betrekking tot bv. Hindoestanen en Islamieten.

Je moet dus een tevreden mens zijn.

Nee, helemaal niet, integendeel. Ieder-

Foto: Rienk-Jan Huizenga

een weet hoe Nederland levensbeschouwelijk in elkaar steekt: dat nog nauwelijks 50% zich tot het godsdienstige deel rekent, dat er, in ieder geval, zo'n 30% niet-gelovigen zijn en zelfs 20% zich humanistisch acht. Het aantal van 25 raadslieden is dus ten ene male te klein om zelfs maar de mensen, die **uitdrukkelijk voor de humanistisch geestelijke verzorging hebben gekozen**, in redelijke mate te bereiken, laat staan naar behoren te bedienen.

Van GV verstoken

Ik had pas geleden een gesprekje met een jonge, niet-godsdienstige dorpsge-noot; tijdens zijn dienstplicht was hij altijd naar mijn GV-lessen gekomen.

Hij verweet mij, mij nooit te hebben gezien in de garage waar hij werkte, op de schietbaan of bij oefeningen. De dominee en de aalmoezenier kon je er dagelijks en overal tegenkomen en dat vond hij wel prettig, want als je wat had kon je 'du moment' bij hen terecht.

Dat verwijt, dat ik met de regelmaat van de klok krijg, waar ik maar kom, deed me erg veel pijn. Daarom legde ik hem uit, dat dat ook niet zo'n kunst was van die dominee/aalmoezenier omdat alleen al voor die ene kazerne er nog drie andere confessionele GV-ers beschikbaar waren (en soms zelfs vijf!), terwijl die kazerne slechts één van mijn vijf grotere objecten was, bovendien verspreid over drie provincies.

Bevreesd verdacht te worden van zelf-medelijden spitste ik mijn uitleg toe op de wezenlijke frustratie: dat - juist door de volle schuld der kerken, der confessionele GV-diensten en het merendeel der confessionele GV-ers - er zodoende mensen verstoken moeten blijven van de door hen gekozen soort GV. Zodat ze, in voorkomend geval, wel hun toevlucht **moeten** nemen tot een door hen niet-gekozen en hen wezensvreemde GV, nl. de confessionele GV.

In de jaren slepende strijd voor uitbreiding van de humanistische GV voeren de kerken de laatste tijd het argument aan van de zogenaamde 'maatschappelijke relevantie van de genootschappen'. Wat vind je daarvan?

Het is ongeldig, omdat de maatschappelijke inbreng van een levensovertuiging zich helemaal niet eksklusief via levensbeschouwelijke organisaties behoeft te verwezenlijken en dat ook niet doet. In alle mogelijke verbanden en volgens een scala van betrekkingen heeft het niet-godsdienstige deel van de bevolking relatief zeker geen geringere inbreng in alle maatschappelijke gebeurtenissen.

Het criterium is vernederend, omdat het kennelijk, mede uit een behoefte zichzelf op een voetstuk te plaatsen m.b.t. 'het goede werk', de reeds genoemde inbreng van de niet-godsdienstige volstrekt miskent.

Maar het criterium is vooral vals, omdat het een uitgekookte maar volstrekt doorzichtige konstruktie is de uitbreiding van de humanistische GV tegen te gaan door de geringe organisatie-drang van de niet-godsdienstigen uit te spelen tegen de sterke organisatie-drift van de godsdienstigen.

Humanistische GV

Kun je met een paar woorden aangeven wat het specifieke is van humanistische GV en hoe dat in praktijk wordt gebracht?

Dat is niet makkelijk, hoe vreemd dat ook lijkt. In tegenstelling tot wat velen denken is 'niet-gelovig-zijn' niet het wezenlijke van humanisme, maar het feit, dat een eventueel geloven in een god of zoiets dergelijks geen enkele invloed heeft op, en van geen enkele betekenis is voor de humanistische levensbeschouwing.

Daarin verschijnt de mens-zelf als centrum van beschouwing, als bron van de moraliteit en van de zingeving aan het bestaan; voor al deze zaken heeft hij een persoonlijke verantwoordelijkheid die hij aan niets of niemand kan overdragen. De vermogens hiertoe, alle mensen eigen, vormen de basis van wat de humanist de principiële gelijkwaardigheid noemt.

Voor een betekenisvol en wezenlijk-menselijk leven is het dus nodig, dat de mens zich bewust maakt van die vermogens en de bereidheid toont ze te ontwikkelen en toe te passen in alle konkrete levenssituaties. Welnu, de hulp hierbij, met respect voor en op basis van die gelijkwaardigheid, dat nu is het doel van de humanistische GV.

Hoe eenvoudig dit alles lijkt, de konsekwenties ervan in de praktijk zijn vele en hebben – uiteraard – de humanistische GV een uitgesproken eigen gezicht en karakter gegeven. Ik zal de voornaamste konsekwenties aangeven.

De principiële gelijkwaardigheid eist, dat het enige doel van de humanistische GV slechts kan en mag zijn de mens-zelf en de ontwikkeling van zijn menselijke vermogens, etc. Zo gauw in de intenties het dienen van tevens ook andere belangen binnensluipt, hoe gering ook, is de gelijkwaardigheid geschonden. Dat betekent, dat betutteling, belering, bekering of be-missionering volstrekt uit den boze zijn; het betekent ook dat de humanistische GV geen

Foto: Wim Heij

loyaliteit, ook geen kritische aan de krijgsmacht of andere institutionele belangen kan betonen.

En lastig dat dat is. Want hier ligt ten diepste de oorzaak dat vele militairen de humanistisch geestelijke verzorging nog steeds met de nodige terughoudendheid tegemoet treden.

Spanningsveld

Er bestaat een spanningsveld tussen, in ieder geval, de humanistische GV en de krijgsmacht. Is er wel plaats voor zo'n vorm van GV in een instituut als de krijgsmacht?

Wel, m.i. heerst er niet, zoals jaren geleden een defensie-nota ons wilde doen geloven, een ethisch paradoxale situatie, maar is er zelfs sprake van een conflictueuze situatie. Immers, voorwaarden voor een optimale ontplooiing van de menselijke vermogens op een wijze, die recht doet aan de persoonlijke authenticiteit doen voorwaarden te niet voor de vorming van een optimaal-doelmatige krijgsmacht en omgekeerd. Prof. Hylke Tromp zei dat eens zo: „Geestelijke verzorging in een organisatie als het leger loopt altijd uit op indoctrinatie ten gunste van de organisatie of op een konflikt met die organisatie; als het tot geen van tweeën leidt, slaat het nergens op.”

Waar GV op gericht is, waar het daarbij wezenlijk op aankomt, zullen spanningen niet kunnen worden vermeden. Vooral in krisissituaties kunnen die spanningen gemakkelijk leiden tot echte, openlijke konflikten. Dat weet ik uit eigen ervaringen.

Jij begrijpt toch ook wel dat een op bewustwording gerichte humanistische GV bedreigend kan overkomen op kaderleden die het vormingsproces tot 'gehoorzaam soldaat' moeten uitvoeren?

Natuurlijk, maar toch kan ik er niet veel respect voor opbrengen, om twee redenen. De eerste is dat men van hen anders mag verwachten, omdat ze behoren in te zien dat het hier om een grondrecht gaat waar ze met hun invloed bij weg dienen te blijven.

De tweede is dat het waarlijk ook geen kunst is als men hun enorme macht en

overwicht beziet tegenover de naïeviteit en afhankelijkheid van de recruit, dag in dag uit, 24 uur per dag. Een natte vinger is voldoende om hem in iedere gewenste richting te sturen. Toch mag ik hier niet mee volstaan. De laatste jaren ontmoet ik – op alle niveau's en ook bij leden van de instructie-sets steeds meer begrip, soms zelfs waardering en in een enkel geval, ik moet hier voorzichtig in zijn – vriendschappelijke gevoelens.

Staat discrimineert

Heb je het idee dat er nog iets is blijven liggen?

Ja. Ik heb nog een appeltje te schillen met de Staat der Nederlanden.

Wellicht onder invloed van de eeuwenlange macht der kerken heeft zij zich laten verleiden de niet-godsdienstige openlijk, formeel en bij K.B. van 11-10 '74, stb. 605, te discrimineren. Ik doel op artikel 1a van het reglement betreffende de krijgstuicht, waarin zij zegt: 'Daar de godsdienst de bron is van alle geluk, deugd en ware moed, behoort ook in de kriegsstand een ieder zich tot het hooghouden daarvan... te bevljigten;.....'

Het artikel is in hoge mate discriminerend door de woordjes 'de' voor 'bron' en 'alle' voor 'geluk, etc.' De niet-godsdienstige wordt niet tot deugd, geluk en ware moed in staat geacht. Maar het ergste nog is het feit, dat de niet-godsdienstige in het woordje 'bevljigten' de opdracht krijgt zelf z'n gediscrimineerd worden te bevorderen. Hoe heeft men dit in een pluriaal land ooit aan papier durven en kunnen toevertrouwen! Uit naam van alle niet-godsdienstigen, die zich wel of niet van deze discriminatie bewust waren of zijn, protesteer ik met alle kracht tegen deze schending van onze menselijke waardigheid. Ware ik nu dienstplichtig, ik zou weigeren op te komen, voordat dit reglement zou zijn gewijzigd.

Dankbaar en trots

Je gaat dus als een boos en gefrustreerd mens de dienst uit?

Integendeel, ik ben een gelukkig mens. Zonder dit alles ermee te willen legitimeren zijn deze boosheid en al die vernederingen ook het klimrek geweest van de ontwikkeling van mijn zelfbewustzijn.

Maar vooral ook ben ik dankbaar en trots. Dankbaar omdat ondanks alle tegenwerking de mensen naar ons zijn toegekomen en zijn blijven komen. Trots ben ik niet op mezelf, maar op het feit dat er blijkbaar altijd mensen waren, zijn en zullen zijn die niet alleen de moed hebben barrières te durven trotseren, maar ook in staat zijn ze te nemen.

Dat was de kurk waarop ik dreef; zonder deze zou ik het nooit hebben kunnen volhouden.

Al diegenen, die op de één of andere wijze een stukje van mijn kurk waren ben ik en blijf ik dankbaar.

Wim Heij

'Broeden op een wolk'

Jan Voerman, schilder van IJsselluchten

'Voor Henk van Ulsen betekent de ontmoeting met het werk van Jan Voerman een confrontatie met zijn geboortestreek. De acteur beleeft opnieuw het decor van zijn jeugd. In de kunsthandel en op veilingen vergaart hij de aquarellen en schilderijen van Voerman als evenzovele bouwstenen voor zijn emotioneel thuis'. Zo begint het voorwoord van Ronald de Leeuw, directeur van het Rijksmuseum Vincent van Gogh, bij het boek 'Broeder op een wolk' over Jan Voerman, schilder 1857-1941 van Leo Boudewijns en Henk van Ulsen.

Die raak gevonden boektitel stamt van de volgende anekdote: 'Thuis in Hattem, met Anna en de kinderen, stelde hij zich meer en meer op als de teruggetrokken, stille schilder. Aan tafel bij voorbeeld, tijdens de maaltijd, terwijl vriendjes en vriendinnetjes van de kinderen meeaten, zat Voerman als de pater familias, zijn grote, donkere gestalte gestoken in een zwart pak en met een imponerende zwarte baard aan tafel. Hij sprak geen woord. Anna zei bij zo'n gelegenheid eens verontschuldigend tegen de kinderen: „Let maar niet op Voer, hij is aan het broeden op een wolk“.'

Jan Voerman werd in 1857 geboren in Kampen en volgde, na de lagere school en een avondtekenschool, de rijksacademie in Amsterdam, met onderbrekingen in Antwerpen en Brussel. Aanvankelijk schildert hij nog enkele jaren in de omgeving van zijn woonplaats Amsterdam, maar ook trekt hij al veel naar Kampen, Nunspeet en Hattem. Eén van zijn leerlingen in die tijd is Jan Verkade, een zoon van de Zaandamse koek- en beschuifabrikant. De lessen vinden plaats in het huis van de familie Verkade in Amsterdam, waar Voerman ook Anna Verkade leert kennen, met wie hij op z'n 32ste trouwt.

Verkade-albums

Jan en Anna gaan in Hattem wonen en in 1890 wordt de eerste zoon Jan geboren, die later bekend zal worden als één

van de illustratoren van de befaamde Verkade-albums, o.a. Lente, Zomer, Herfst en Winter, geschreven door dr. Jac. P. Thijsse, en de dierenboeken van Artis-directeur dr. A. F. J. Portielje. De kleurenplaatjes voor deze albums zaten verpakt bij de koek en de beschuifrollen. Dit succesvolle klantenbindings-idee werd door Verkade toegepast van 1906 - Jan Voerman jr. werkte dus al als begaafd 16-jarige aan die reclame-opdracht van zijn grootvader! - tot in de dertiger jaren. Het werd door menige andere fabrikant overgenomen, bijv. Hille's beschuit en na de Tweede Wereldoorlog Kanis en Gunnink-koffie met plaatjes-albums over zeeschepen en overzeese gebiedsdelen.

Verskillende stijlen

Terug naar Jan Voerman sr. deze 'terug-

't Wordt voorjaar langs de IJssel bij
Veecaten.
Wolken en licht, in wisselende
staten,
scheppen een Voerman: een opalen
zwerk
dat hemels is en Hollands boven-
mate.

Ida Gerhardt

Jan Voerman (1912)

getrokken, stille schilder' dacht veel en diep na - zowel in zijn atelier als in de vrije natuur - over zijn werk en de zin van het bestaan. Voortdurend was hij op zoek naar zichzelf, in het IJssellandschap en in de luchten daarboven. 'Al zoekende veranderde zijn werk steeds. Wanneer hij een zekere stijl gevonden had zocht hij, zowel vanuit zichzelf als door invloeden van buitenaf, weer naar een nieuwe, een fase verder. (...) Hij bleek ook in meer dan één stilistische wereld te kunnen leven. Olieverven en aquarellen uit eenzelfde periode schijnen welhaast door verschillende kunstenaars te zijn gemaakt.' (Commercieel gezien niet altijd even gunstig).

Na veel impressionistisch werk schilderde Voerman op latere leeftijd ook enige tientallen expressionistische doeken: felgekleurde luchten boven Hattem, geïnspireerd door zijn betrokkenheid op het drama van de windhoos, die in de nacht van 10 op 11 augustus 1925 het Gelderse plaatsje Borculo vrijwel volledig verwoestte.

Herkenning

De persoonlijke commentaren van Henk van Ulsen over leven en werken van zijn favoriete schilder beslaan een tiental bladzijden in 'Broeden op een wolk'. Enkele korte, maar welsprekende citaten daaruit:

'Zijn luchten kunnen grandioos zijn als die van de grote Gouden Eeuw: diep en klaar, strak, helder of dreigend, vóór of na het onweer. Die sfeer hoort tot op

Buiig weer (olieverf)

Dag tegen het Racisme

De eerste lentedag is uitgeroepen tot 'Dag tegen het Racisme'. Net zoals we een Dierendag hebben, een Moederdag en een Dankdag voor het Gewas. Net zo belachelijk eigenlijk, want als het goed is ben je vanzelf tegen racisme – elke dag.

Maar goed: 21 maart is het de dag tegen het racisme, omdat toen in 1960, 27 jaar geleden, in het Zuidafrikaanse Sharpeville 69 mensen werden doodgeschoten, toen zij vreedzaam demonstreerden tegen de paswetten. Dat was een keerpunt in de historie van Zuid-Afrika – de bevrijdingsbeweging zag toen in, dat vreedzaam en gewelddoos protest in Zuid-Afrika niets kon uithalen. Toen begon de oorlog, want het was duidelijk geworden dat de apartheid de wapens gebruikt om de blanke voorrechten te handhaven. Het is dus niet het ANC dat de oorlog begon – het is het racisme dat oorlog voert en het is de bevolking die zich daar tegen verdedigt.

Al 27 jaar oorlog

Al 27 jaar lang duurt die oorlog, maar Westerse politici buigen zich nog steeds over de vraag of de boycot van Zuidafrikaanse wijn de arme zwarten niet zal schaden...

Intussen worden er in Zuid-Afrika steeds meer mensen in de gevangenis gegooid – in het laatste half jaar meer dan 22.000. En de gevangenen worden steeds jonger: 8000 zijn er onder de 18; 3000 onder de 14 jaar. Er zijn zelfs kinderen van drie jaar gearresteerd.

Ik ken nu, in 1987, geen enkel ander land, waar de regering zó bang is voor zijn kinderen, dat die systematisch in de gevangenis worden gegooid en gemarteld. Kinderen worden opgepakt om ze te intimideren of om als gijzelaars te dienen (broers en vaders moeten uit hun onderduikadres worden gelokt). Die komen niet eens voor de rechter, want ze hebben niks strafbaars gedaan. Er worden ook jongeren gearresteerd die stenen hebben gegooid, maar dat is nog geen reden om ze te laten veroordelen tot maanden, zelfs jaren gevangenisstraf.

Trouwens, vertel het maar eens aan die jongeren daar dat ze geen stenen mogen gooien naar overheidsgebouwen en politieagenten. Vertel het ze maar eens dat vandalisme en lichamelijk letsel uit den boze zijn. Want zij zullen antwoorden, dat voor hen er in Zuid-Afrika geen wettige overheid is. Dat ze daar voor de overheid geen respect kunnen opbrengen. Dat zij de Zuidafrikaan-

se overheid net zo min erkennen als de Nederlanders tijdens de tweede wereldoorlog de Duitse bezetter erkenden. De Zuidafrikaanse regering is de vijand waar ze oorlog tegen voeren!

In de gevangenis

In de gevangenis zitten is vreselijk, maar het is wel de gevangenis van de vijand. Dat is geen schande, maar een eer. Je bent eerder verdacht als je nooit in de Zuidafrikaanse gevangenis hebt gezeten.

En dus is het voor die jongeren ook helemaal geen vraag of je stenen mag gooien; of je de vijand mag aanvallen; of je de wetten van de vijand mag overtreden.

Trouwens: de autoriteiten van Zuid-Afrika beschouwen de politieke gevangenen en de jongere gevangenen niet als 'gelijkberechtigde landgenoten'.

Zij zien de politieke gevangenen als 'vijanden'. Zij zien die kinderen als 'vijanden'. Zij laten aan 'hun eigen mensen' toe, wat ze aan 'zwarten' verbieden. Het zijn de autoriteiten die oorlog voeren tegen de meerderheid van hun eigen bevolking. Omdat het regiem in Zuid-Afrika in de eigen bevolking de vijand ziet.

In het Westen praten we over de boycot van Zuid-Afrika. In Zuid-Afrika is nu intussen al 27 jaar oorlog. En op elke dag van die oorlog sneuvelen er nu al vijf mensen.

Karel Roskam

de huidige dag bij het IJssellandschap, zulke luchten vind je boven andere rivieren niet.'

'Hoe graag verbleef ik als jongen aan de IJssel. De rivier trok mij aan en gaf tegelijk ook angsten. Er waren belevenissen aan het water, spannende confrontaties in grote vrijheid. Lichaam en ziel op hoog voltage. Waar Jan Voerman begon

aan zijn werk, begon ik aan het leven.' 'Soms, bij Ida Gerhardt (de dichteres was Van Ulsen's lerares aan het Kamper Lyceum; F.S.) zeer sterk, herken ik in de taal ook het IJssellandschap.'

'Ik zou niet kunnen leven uitsluitend temidden van Gauguin of Van Gogh, niet tussen zoveel onstuimigheid en agressie... Voerman is harmonie.'

Van Ulsen's herkenning bij Voerman betreft niet alleen het decor van zijn jeugd, het gaat veel dieper. Dat kan ik navoelen, zonder er makkelijk woorden voor te kunnen vinden. Als geboren en getogen Zwollenaar aan de andere kant van de IJssel bracht ook ik vele uren in alle seizoenen bij die rivier door en onderging de onuitwisbare invloed van dat landschap.

Sinds enige jaren ben ik terug in die geboortestreek en woon op een steenworp afstand van de IJsseldijk. En terwijl ik dit schrijf – aan een tuintafel op zondagmiddag in mei – breken wisselende bundels zonlicht door de jagende wolkenpartijen boven de bosomzoomde weilanden om me heen.

Telkens als ik opkijk van de reproducties voor me zie ik een Voerman, duizendvoudige én unieke IJsselluchten van een niet te beschrijven schoonheid.

Frank Spoelstra

Vee langs de IJssel voor Hattem (aquarel)

'Broeden op een wolk' door Leo Boudewijns en Henk van Ulsen werd uitgegeven door Gaade Uitgevers, Veenendaal 1987, 89 blz., 91 illustraties, waarvan 42 reproducties in kleur. Prijs f 54,90 gebonden, f 34,50 paperback.

Van der Louw als bondscoach

Wat een vreselijk zure commentaren bij het vertrek van Rinus Michels als bondscoach van de 'Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond'! Is er eens een man met een baantje, die de werkomstandigheden van dat baantje ook laat meetellen in zijn beoordeling van dat baantje, is het weer niet goed. Wordt hij een geldwolf genoemd! Omdat hij bij een rijkere werkgever een leuker baantje kan krijgen.

De KNVB is een bende, dat is bekend. Die bende wordt bestuurd door zogenaamde vrijwilligers, mannen met goede maatschappelijke posities, die het leuk vinden in hun vrije tijd op eretribunes te zitten, in één adem genoemd te worden met Gullit of Van Basten en die houden van lange vergaderingen, waaraan uitsluitend mannen mogen deelnemen. Ze 'offereren' aldus hun vrije tijd op. Het leuke van die bestuursfuncties is, dat ze niet zo secuur uitgeoefend hoeven te worden als hun hoge maatschappelijke functies. Het is eigenlijk ontspanning voor de mannen.

Helaas echter heeft een organisatie als de KNVB ook beroepskrachten in dienst. Bijvoorbeeld een bondscoach. Zo'n man verdient twee ton om het ongerief van al die onzorgvuldige vrijwillige bestuursarbeid te slikken. Michels heeft in alle toonaarden gezegd, dat hij uiteindelijk niet kon functioneren in een chaotisch geheel als de KNVB en dat hij daarom het minder prestigieuze trainerschap bij PSV verkoos. Maar

niemand geloofde de arme man. Blinde hebzucht was het, waarom hij vertrok.

Besparing

Onzin. Nog nooit heeft een bondscoach bij de KNVB behoorlijk kunnen werken. Een bond moet ook helemaal geen bondscoach bezitten. Dat is niet alleen een geweldige besparing, maar leidt ook tot aanzienlijk betere resultaten. Want wat krijg je met een bondscoach, die ervoor heeft geleerd om voetballers een bepaald systeem van spelen bij te brengen? Die bondscoach kan bijna niet anders dan verkeerde beslissingen nemen. Hij moet de kernen van topclubs in elkaar schuiven, hij moet aanvallers de rol van achterspeler opdringen. Hij moet passen en meten met talent, een onmogelijke opgave. Michels heeft in zijn loopbaan als bondscoach dan ook vele storende blunders begaan, tactische misgrepen van jewelste geplaatst. In een bond, die door vrijwillige amateurs wordt bestuurd, hoort een vrijwillige amateur ook bondscoach te zijn.

André van der Louw zou toch de ideale bondscoach zijn. Je ziet hem al met zijn pijp bij de teambespreking: „Jongens, ik geef jullie volledig de vrije hand van spelen. Mijn enige voorwaarde is, dat er een paar doelpunten worden gemaakt, maar dat moet met talenten als Gullit en Van Basten geen probleem zijn. Komt Bosman erin, geef hem dan ook een paar ballen, anders staat-ie er zo zielig bij. En nu jongens, de wei in! Laat de Belgen een ouderwets poepie ruiken!”

Selectie

Geheid 4-0 met zo'n benadering. Maar, zult u tegenwerpen, moet Van der Louw dan ook de selectie doen en de uiteindelijke ploeg samenstellen? Jazeker. Daar is namelijk geen kunst aan. Elke Nederlander kan je vertellen, wie de beste speler op welke plaats is, dus waarom zou Van der Louw dat niet kunnen vertellen. Hij is toch niet voor niets voorzitter van de sectie betaald voetbal van de KNVB.

Zijn trainers misschien überhaupt overbodig? Het lijkt aantrekkelijk om die vraag bevestigend te beantwoorden, maar op clubniveau ligt de zaak toch wel iets anders dan op bondsniveau. Bij de vereniging heb je weliswaar ook talrijke mutaties in het spelersbestand, maar de situatie is toch veel constanter dan bij een bondsselectie. Je hebt een vaste groep en daarmee kun je een bepaalde machinale eenheid pogen te smeden. Bovendien hebben clubspeelers een soort praatpaal nodig en kan zo'n paal tussendoor ook nog een hoop praktische dingetjes regelen in de organisatorische sfeer.

Generaal Michels

PSV heeft dus een coach nodig. Ja, PSV is zelfs bereid zo'n coach 250.000 gulden per jaar te betalen. Dat nu is overdreven, want geen enkele voetbaltrainer is zoveel geld waard. Het is maar een gewoon baantje, zoals reeds gezegd. Helemaal te mal wordt het als zo'n PSV voor die twee en een halve ton ook nog de verkeerde coach neemt. Want dat Michels voor PSV niet geschikt is, staat natuurlijk voor iedereen vast. PSV is van oudsher een zachtvaardige club met zachtvaardige mensen, misschien wel pacifisten. Dan moet je geen generaal nemen in oorlogstenuue. En zeker niet zo'n mopperkont-generaal als Michels. Vroeger werd hij nog wel eens betrap op een soort droge humor. Sinds-ie echter Cruyff niet meer als pupil heeft (en dus geen successen meer boekt) is Michels een norse, vervelende én verveelde man geworden. Een man, die eigenlijk op gemeentekosten onmiddellijk getransfereerd moet worden naar Excelsior. Of FC Den Haag.

Hans van Wissen

Vrouwendienstplicht

Het artikel 'Vrouwendienstplicht' van Hedy d'Ancona (lid Europees parlement voor de PvdA), verscheen begin dit jaar, aan de vooravond van het Kamerdebat over de regeringsnota 'De vrouw in de krijgsmacht', in het NRC-Handelsblad. Voor een deel is dit artikel achterhaald, noch de Kamer noch het kabinet bleken behoefte te hebben aan een discussie over dienstplicht voor vrouwen. Zelfs een onderzoek naar de voor- en nadelen van zo'n verplichting was volgens staatssecretaris Van Houwelingen overbodig.

Waarom dan toch nog dit artikel plaatsen? Omdat de door mevrouw d'Ancona gehanteerde argumentatie voor afwijzing voldoende stof ter overdenking bevat én de komende jaren, naar wij vrezen nog weinig aan aktualiteitswaarde zal hebben ingeboet.

Redaktie

Hoe het komt weet ik niet, maar onder de heren om mij heen, zoals daar zijn vrienden en geliefden, zonen alsmede de vrienden daarvan, bevonden en bevinden zich nauwelijks dragers van 's koningins wapenrok. Allemaal kneuzen, want afgekeurd op slapte van lijf, leden of geest. Ook wel eens afgekeurd omdat ze niet zo stonden te springen en er meer dan genoeg waren die dat wél deden.

Ik ben dus ook altijd bespaard gebleven voor verhalen hoe dat 'onder dienst' toeging, bespaard ook voor de afknapper om prettig ogende tiepes in dat groene goed te zien rondstappen. Nooit het gevoel gehad dat, als het erop aankomt, ik nog beschermd kan worden door onze jongens ter land of ter zee.

Eerlijk delen?

Op de vraag echter, die mij de laatste vijftien jaar al zo'n paar honderd keer is gesteld „zou jij, die de mond zo vol heeft van gelijke behandeling tussen mannen en vrouwen, het niet eerlijk vinden dat ook meisjes in militaire dienst zouden moeten?“, reageerde ik toch meestal lichtelijk verontwaardigd. Want wát nou rechtvaardigheid en eerlijk alles samen delen, daar is op praktisch geen enkel terrein nog maar een spatje van terecht gekomen en moet dat dan uitgerekend hiermee beginnen? Juist omdat het me, náást dagelijks scheren, één van de minder aangename kanten van het mannenleven lijkt, juist daarom lijkt het me redelijker om het over de dienstplicht voor vrouwen te hebben als we de rest van de taart wat eerlijker over alle aanwezigen verdeeld hebben. Tot voor kort was ik niet de enige die daar zo over dacht. In de vorig jaar verschenen Regeringsnota 'De vrouw in de krijgsmacht' werd de mogelijkheid dat vrouwen militaire dienstplicht zouden moeten vervullen nog afgewezen. Maar nu die nota volgende week in de Kamer besproken gaat worden, blijken Kamer-

Hedy d'Ancona

leden van verschillende fracties bedenkingen te hebben tegen dat standpunt. Er moet een studie komen vinden ze. Nou is dat vragen om 'studie' natuurlijk behoorlijk vrijblijvend zolang je er niet bij zegt wát je dan eigenlijk precies voor vraag hebt, dus ik zit nog niet direct te beven op welk mankement m'n dochter nou weer afgekeurd zal raken. Wat me woede bezorgt is, dat het ineens zo'n bespreekbaar en bestudeerbaar idee is geworden. Zijn we toe aan dat laatste stukje van de emancipatie, aan dat hoofdstuk: 'even slecht is ook gelijk'? Weten we bij god niet meer wat mannen nog vóórhebben op vrouwen? Hebben de positieve acties voor vrouwen zo'n hemelbestormende vlucht genomen dat er langzamerhand wel eens een klein negatief actie'tje tegenover mag staan?

Schijnheilig

Je hoeft geen feministische radikalinski te zijn, neem bijvoorbeeld staatssecretaris Van Houwelingen, om het ietwat schijnheilig te vinden om nu juist in dit verband emancipatorische overwegingen te gaan hanteren. En dat de staatssecretaris zich voor één keer aan mijn zijde bevindt, vertrouw ik evenmin. Hij denkt waarschijnlijk eerder aan de kosten die gemeoid zijn met het voorzien in

gescheiden veld-plés.

Maar ook als de studie zal uitwijzen dat je het om het geld niet hoeft te laten, ook als de studie met de versleten aanbeveling komt aandragen dat men het voor vrouwen zal moeten zoeken in een vorm van 'maatschappelijke dienstplicht', dan nog blijft het idee van de Kamerleden Vos (PvdA), Krajenbrink (CDA) en Heemskerck (VVD) bespottelijk en kortzichtig.

Aan maatschappelijke dienstverlening doet het gros van de vrouwen al eeuwenlang; vór voordat de kreet was uitgevonden. Door kinderen te baren en ze groot te brengen, door het mannen mogelijk te maken proefschriften te schrijven, politieke carrières te maken, buitenshuis hobbies te bedrijven. Door bejaarde ouders te verzorgen, vrijwilligerswerk te doen, voorleesmoeder, inspring-, achterwacht- of noodhulp te wezen. En dat alles niet één jaartje, maar meestal een heel volwassen leven lang. Ook buitenshuis werkende vrouwen, zo laat onderzoek zien, blijven dat onzichtbare maar onmisbare werk achter de schermen gewoon doen. Niks koude Bokma en warme ovenschotel als vergaderingen uitlopen of een klus af moet; gewoon de zenuwen in de meeste gevallen.

Onmogelijke combinatie

Die dubbele taak, is de belangrijkste en meest onoverkomelijke barrière voor vrouwen om dóór te dringen of zich te handhaven in circuits waar macht zit, besluitvorming plaatsvindt; van waaruit de samenleving wordt bestuurd en gestuurd. Geen wonder dus dat zich in onze Tweede Kamer maar 20% vrouwen bevindt, in het Europese Parlement maar 16%. En dat is nog heilig vergeleken bij de percentages in andere Europese Parlementen.

De Bundestag heeft 10% vrouwen, de Italiaanse Camera dei Deputati 7, de Franse Assemblée 5,9%, het Spaanse Congreso de los Diputados 6,3. In België bedraagt het percentage 7,5, in Griekenland 4, in Portugal 5,2 en in Engeland 4,15. De Deense Folketing, met 26,8%, lijkt in dat land der blinden een topper...

Maar ook die schriele percentages vormen absoluut geen representatieve afspiegeling van de vrouwelijke bevolking; ze zijn meestal ouder (dus uit de kinderen) of man- en kinderloos. Ondanks twintig jaar vrouwenemancipatie, ondanks het feit dat er hier en daar van een minieme stijging van het percentage vrouwelijke volksvertegenwoordigers sprake is – het gegeven dat je het als vrouw nauwelijks kunt combineren met een privé-bestaan, is onveranderd gebleven. Evenals het feit dat zo'n combinatie voor mannen wél is weggelegd, dankzij de maatschappelijke dienstverlening van hun vrouwen. Dus degenen die het zo vlotjes hebben over de dienstplicht voor vrouwen dienen onmiddellijk de mond te speelen; ik wil het nooit meer horen, voorlopig...

Hedy d'Ancona

Foto: Wim Heij

KZ-syndroom

De kleine roman 'Het kind met de clownspop' van Paula Gomes speelt zich deels in Indië, deels in Nederland af.

Wanneer de ik-figuur als jong meisje met haar moeder door de Japanners wordt opgehaald besluit ze, op het laatste moment, haar clownspop Kobus mee te nemen. Jarenlang had ze niet meer naar hem omgekeken. Eigenlijk was ze ook al te groot geworden voor een pop, maar sinds het uitbreken van de oor-

log kon ze niet meer slapen zonder Kobus. De clownspop blijft haar vergezellen, van kamp naar kamp. Na het overlijden van haar moeder is de pop nog haar enige bondgenoot. Wanneer, in het bijzijn van alle geïnterneerden, een kleine roodharige vrouw door de Japanners verschrikkelijk wordt vernederd, drukt het meisje Kobus de ogen in 'zodat hij niet zou zien wat er gebeurde'.

Halverwege het boek maakt de schrijfster een grote sprong in de tijd. Het meisje van de kampen is nu een getrouwde vrouw in Nederland, die worstelt met een KZ-syndroom. Als therapie besluit ze voor een paar weken terug te keren naar haar geboorteland.

Een eenvoudig maar indringend verhaal.

'Het kind met de clownspop' door Paula Gomes werd uitgegeven door Nijgh en Van Ditmar te 's-Gravenhage. Prijs f 23,50.

Korea

Tegelijkertijd met het in première gaan van de film 'Field of Honor' verscheen de gelijknamige oorlogsroman. Meestal is het zo dat een boek verfilmd wordt. Deze keer gebeurde het omgekeerde. Wim Hornman werd door Henk Bos (de producent van de film) benaderd om naar het scenario van de film een roman te schrijven.

Hoofdfiguur in deze roman over de Nederlandse vrijwilligers in

de Korea-oorlog (1950-1953) is de sergeant Jenne de Koning, bijgenaamd Sire. Zoals bij zoveel andere vrijwilligers speelden idealen geen rol. Het waren andere overwegingen die hen in Korea deden belanden: hang naar avontuur en het herwinnen van een gevoel van eigenwaarde. Of zoals Sire het in deze roman verwoordt: „Hier betekenen ik tenminste wat. In dat smerige Holland betekenen ik geen sodemieter.“ De nacht voor ze naar het front vertrekken wordt Sire met z'n groep door Chinezen overvallen. Zwaar gewond blijft hij, als enige overlevende, achter en weet dankzij zijn ervaring en taaieheid het vege lijf te redden.

Een rauw en keihard verhaal met een om de haverklap opduikende verering voor kapitein Westerling (de man bij wie Sire het 'vak' had geleerd) en diens activiteiten op Celebes (1946-'47). 'Field of honor' (Het veld van eer) door Wim Hornman werd uitgegeven door Omega Boek BV te Amsterdam. Prijs f 29,50.

Opmerkelijk

De roman 'Dzjan' van de Russische schrijver Andrej Platonov (1899-1951) is een opmerkelijk boek. De auteur schreef dit boek omstreeks 1935 maar het duurde tot 1964 (!) alvorens het mocht worden uitgegeven.

Na zijn studie ekonomie in Moskou te hebben voltooid krijgt Tsjagatajev opdracht van de autoriteiten terug te keren naar zijn geboortegrond om aan zijn volk Dzjan (ziel die het geluk zoekt) het socialisme te gaan brengen. De tocht verloopt moeizaam, maar uiteindelijk weet hij het volk Dzjan terug te vinden. Althans wat er nog van overgebleven is: totale uitputting en ongeveer de helft stervende. Na een verschrikkelijke tocht door de woestijn weet Tsjagatajev met zijn volk de bewoonde wereld te bereiken en haar van de ondergang te redden. Nu kan hij een begin maken met de opbouw van een normaal bestaan in socialistische zin. Zijn volk durft echter het leven niet meer aan, 'het is het verleerd en gelooft er

niet meer in'. Wanneer het zich tegoed heeft gedaan aan de aangevoerde levensmiddelen komt het weliswaar weer tot leven, maar verkiest het zoeken van het eigen geluk boven een kollektief bestaan. Tsjagatajev heeft zijn volk gered, maar zijn missie is mislukt. Nogmaals, een heel opmerkelijk boek!

'Dzjan' door Andrej Platonov verscheen bij Pegasus te Amsterdam. Prijs f 22,90.

Doelloosheid

„Ik heb geen enkel doel in mijn leven. (...) Ik ga in dienst“ zegt Philip, de hoofdpersoon in de uitstekende novelle 'De kazernedief' van Tobias Wolff. Na een parachutistenkursus wordt Philip geplaatst bij een compagnie met kerels, die al heel lang met elkaar optrekken. Lewis en Hubbard, die gelijk met Philip arriveerden, komen er net als hij, maar moeilijk tussen. Geen wonder dat het uitgerend deze drie 'jonkies' zijn, die op 4 juli, Onafhankelijkheidsdag, worden gepaald om een munitiedepot te bewaken. Ze krijgen de opdracht 'gericht schieten' op iedereen die het hek ook maar aanraakt. De teleurstelling over het teloor gaan van de vrije dag zet zich om in fanatisme m.b.t. hun beveiligingstaak. Wanneer

op niet al te grote afstand een bosbrand uitbreekt en ze door een plaatselijke hulpsherif gewaarschuwd worden zich in veiligheid te brengen, dreigen ze zelfs deze gezagsdrager neer te schieten: „Laat dat hek los of ik maak hondevoer van je.“

Achteraf weet noch Philip noch een van de anderen waarom ze zich zo verbeteren van hun taak hebben gekwet. De lezer wordt het wel duidelijk: mensen zonder zelf gekozen doel in hun leven klampen zich aan ieder ad-hoc doel, dat zich toevallig voordoet, vast. 'De kazernedief' door Tobias Wolff verscheen bij uitgeverij Bert Bakker te Amsterdam. Prijs f 24,90.

Wallraff

In 'Opening van zaken' doet Günter Wallraff, zoals de titel al doet vermoeden, een boekje open 'over spionnen, infiltranten

en lastercampagnes' waar hij gedurende een reeks van jaren mee gekonfronteerd is geworden.

Bemoeienis van de militaire inlichtingendienst niet meegerekend (Wallraff was wapenweigeraar) dateert de ongewone belangstelling van staatswege voor zijn activiteiten van 1970. Vanaf zijn eerste reportages zijn politie en Westduitse veiligheidsdiensten geïnteresseerd geweest. Het boek is een onthullende aaneenschakeling van telefoonaf luisterpraktijken, huiszoekingen en pogingen hem te chanteren en in diskrediet te brengen. De laatste belangstelling 'genoot' hij rond zijn ruchtmakende boek 'Ik (Ali)', waarmee ook een einde kwam aan zijn inkasservermogen: „Mijn gedachten waren op het laatst meer bij de beveiliging van onze normale woonomstandigheden dan bij mijn werk.“ Sinds kort is Wallraff dan ook de BRD ontvlucht en woont hij in Nederland. Waarom de grond hem te heet onder de voeten werd maakt hij in dit boek op overtuigende wijze duidelijk. 'Opening van zaken' door Günter Wallraff werd uitgegeven door Van Gennep te Amsterdam. Prijs f 14,50.

Kanotochten in Nederland

Langzamerhand gaan steeds meer mensen kanoën. Daarom verscheen onlangs een 2e herziene uitgave van 'Kanotochten in Nederland' door Jan Eggens. In deze gids vind je circa 120 beschrijvingen van kanotochten voor kajaks en canadezen. Per provincie zijn de mooiste trajecten opgenomen, compleet met aanrijroute per auto, startplaats, hindernissen, plaatselijke wetenswaardigheden, regelingen over vaarvergunningen en vaarverboden én opgave van

bruikbaar kaartmateriaal. Daarnaast zijn ook foto's en (waar dat nodig is) detail-waterkaartjes bij de tekst afgedrukt. Het tweede deel van dit boek geeft uitgewerkte routes voor kano kampeertochten met opgave van campings, ook weer in eigen land.

Al met al een vrij complete vaargids, waarmee je Nederland heel grondig vanuit je kano kunt verkennen.

'Kano tochten in Nederland', 2e herziene uitgave, door Jan Eggen werd uitgegeven door Uitgeverij Hollandia te Baarn. Prijs f 27,90.

Voodoo op Haïti

Het gebeurt niet vaak dat wetenschappers hun studieresultaten (ook) neerleggen in een vorm, die aantrekkelijk en uitstekend leesbaar is voor een groot en ver buiten het eigen vakgebied gelegen publiek. Huizinga's 'Herfsttij der Middeleeuwen' was zo'n boek, evenals een paar

WADE DAVIS DE SLANG EN DE REGENBOOG

jaar geleden 'Montaillou' (over de 12e eeuwse Katharen-ketters in de Pyreneeën) van LeRoy Ladurie. Minstens zo geboeid las ik ook 'De Slang en de Regenboog' van de Canadees Wade Davis, dat in '85 in New York verscheen en dat eind '86 in vertaling uitkwam bij Contact.

Davis studeerde antropologie aan de universiteit van Harvard en hield zich als etnobotanist bezig met de bestudering van het gebruik van geneeskrachtige planten door Indiaanse stammen, vooral in het Amazonegebied. In 'De Slang en de Regenboog' doet Davis verslag van de opdracht, die hij in '82 kreeg om onderzoek te doen naar twee zombie-gevallen, dorpsbewoners op Haïti die, jaren na hun officiële doodverklaring en begrafenis, weer levend werden gesignaleerd. Zijn opdrachtgevers, de hoogleraren Kline en Lehman, stellen dat het vinden van het gif, dat kennelijk een schijndood kan veroorzaken, en het tegengif, om het slachtoffer weer tot leven te wekken, van revolutionaire betekenis zou zijn voor de anesthesie bij chirurgi-

sche ingrepen. Maar ook de NSA en de CIA zouden zeer geïnteresseerd zijn. Vandaar misschien de financiële steun voor het project van de fabrikant David Merrick.

Hoewel Davis heel ver komt, op zijn speurtocht naar het zombiegif, met zijn kennis van geneeskrachtige en giftige planten en dieren (zoals padden en kogel-of-ballonvis), stuit hij ook op de diepere maatschappelijke en culturele oorzaken, waardoor sommige mensen in de Haïtiaanse voodoo-samenleving tot zombies worden gemaakt, een soort uitgestoten willoze slaven. Het zijn die gaandeweg meer sociologische inslag van het boek en vooral de hoofdstukken over de historie van Haïti, de slavenopstanden en de geheime genootschappen, die 'De Slang en de Regenboog' zo enorm boeiend maken. Door zijn zeer veelzijdige belevingswijze weet Davis een grondig gedocumenteerd inzicht te bieden in de achtergronden en de betekenis van de 'geheimzinnige' voodoo-rituelen, waar het zombieverschijnsel slechts één aspect van is. Naast de griezelig-spannende beschrijvingen van het maken van 'het gif' en van nachtelijke kerkhof-bezoeke worden ook vele interessante uitstapjes gemaakt naar andere werelddelen (West-Afrika, Japan, Australië, Zuid-Amerika, Engeland, e.a.). Maar Davis' grootste verdienste blijft dat hij er, behalve een bijzonder leerzaam, zo'n spannend en makkelijk te lezen boek van heeft gemaakt, zonder in goedkoop sensationele populariteit te vervallen. Toch een kritische noot tot slot: het viel me tegen dat Davis schijnbaar zonder enige moeite in de universitaire laboratoria proefdieren liet blootstellen aan de afschuwelijke gevolgen van behandeling met zijn verkregen monsters van het zombie-gif.

'De Slang en de Regenboog' van Wade Davis verscheen bij uitgeverij Contact, Amsterdam, 1986, 327 blz. Prijs f 39,50.

Labyrintische liefde

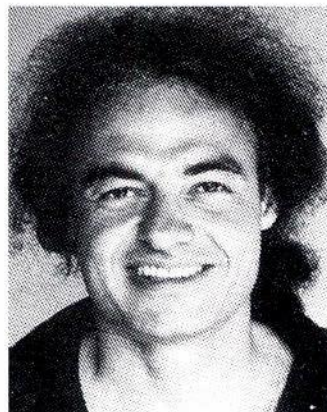
„Toen hij tegen zonsopgang weer bij het slot aankwam, even eenzaam als tevoren, voelde hij geen twijfel meer. Zijn veldfles was gevuld, zijn proviand zat in zijn rugzak.

Voor de derde keer ging hij alleen de slotkelder in. En dat niet alleen omdat hij in sprookjes had gelezen dat de derde keer de keer van het geluk is.”

Zo eindigt 'Nazomer-idylle' (Een labyrintische liefde), het roman-debuut van Pelle Goldin, wis- en natuurkundeleraar, geb. 1948 in Kopenhagen. Een maand na verschijning bleek al een filmmaatschappij geïnteresseerd in de filmrechten.

Wanneer de bovenstaande slotzinnen zijn verklonken, is de lezer al twee keer met de hoofdpersoon Ono meegeweest op diens mysterieuze tocht door de uitgestrekte spelonken onder een

eeuwenoud kasteel. Een zoektocht naar de pure liefde, wellicht te vinden bij het geheimzinnige Licht, waarheen een vrouwenstem Ono leidt diep in die duistere keldergangen. Het labyrint zou ooit zijn aangelegd door de kasteelvrouw Fleone, die zichzelf er voor eeuwig in op-

sloot, met als enig gezelschap steeds weer nieuwe jongemannen uit het dorp, die haar elke twintigste dag werden toegestuurd en die nooit terugkeerden. Eerdere onderzoekers verdwenen eveneens spoorloos of kwamen waanzinnig terug. Keert Ono uiteindelijk terug in het besef dat wat hij zocht – het binnenste van het verborgene – niets anders is dan de werkelijkheid (en zijn liefde voor Elf) die hij bovengronds ontvluchtte? Een boek dat in menig opzicht symbolisch kan worden verstaan (het labyrint is bijv. bij de Hopi-indianen het symbool van 'moeder aarde', waarbij de gangen het universele plan van de Schepper vormen, dat de mens moet volgen op zijn levensweg), maar dat zich ook zonder dat als een spannende roman laat lezen.

'Nazomer-idylle' van Pelle Goldin verscheen in de nieuwe Flint-reeks (Skandinavische romans) bij Het Spectrum, Utrecht 1986, 118 blz. Prijs f 24,90.

Naturisme

„Het naturisme is een leefwijze in harmonie met de natuur”, aldus een formulering van de Internationale Naturisten Federatie, „het te zamen naakt zijn – als zijn opvallendste kenmerk – beoogt de bevordering van het zelfrespect, van eerbied voor de ander en van milieubewustheid.”

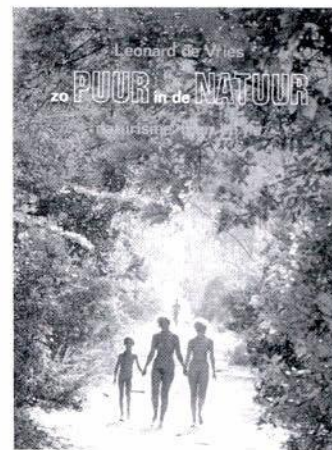
Daaruit is de naaktrecreatie voortgekomen. Deze heeft Nederland stormenderhand veroverd: anderhalf miljoen mensen bezoeken (ongekleed) een naaktstrand en velen brengen hun weekend of vakantie door op naturistenterreinen in het buitenland.

Over het hoe en waarom van die ontwikkeling verscheen dit voorjaar bij Ankh-Hermes 'Zo puur in de natuur, naturisme toen en nu', de geschiedenis en ideologie van het naturisme. Dit boek werd samengesteld door Leo-

nard de Vries en vormgegeven door Ilonka van Amstel t.g.v. het 40-jarig jubileum van 'Zon en Leven' en het 25-jarig bestaan van de Nederlandse Federatie van Naturistenverenigingen (beide in 1986). De artikelen werden merendeels ontleend aan de tijdschriften 'Zonnewijzer' en 'Naturisme'. De laatste 20 van de 160 pagina's bevatten een praktische wegwijzer naar alle naturistenverenigingen en -terreinen (ca. 45) en naar meer dan 100 naaktstranden en andere openbare naaktrecreatie in Nederland en België.

In zijn verantwoording aan het slot maakt De Vries – van wie ik een wat naïeve en paternalistische indruk overhoud aan dit boek – het 'grapje', dat hij „eigenlijk een vermelding verdient in het 'Guinness Book of Records', want in drie weken heb ik meer dan honderdduizend 'blote plaatjes' bekeken!”

Van dat 'karwei' bleven tenslotte 215 foto's en reproducties van

kunstwerken over die, samen met nog eens 85 tekeningen en cartoons en de bijna 30 artikeltjes, 'Zo puur in de natuur' maken tot een zeer luchtig kijk- en leesboek. Zo'n publikatie is stellig een verdienste van de uitgever (er waren andere uitgevers die er niet in geloofden, vermeldt De Vries, maar helaas niet waarom). Over de ideologie van het naturisme wordt hier toch weinig diepgaand geschreven, laat staan ook kritisch over haar plaats en betekenis (en die van sommige wegbereiders) t.o.v. andere ideologieën in deze eeuw. Misschien kan de uitgever daartoe nog eens een andere auteur uitnodigen?

'Zo puur in de natuur' door Leonard de Vries werd uitgegeven door Ankh-Hermes, Deventer 1987. Prijs f 24,50.

Wim Heij
Gerard v.d. Esschert
Frank Spoelstra

